

Folkvett

Organ för Vetenskap och Folkbildning. Nr 1 1992.

Vad är New Age?

INNEHÅLL:

- Från redaktionen 2
 Folkvätten 2
 Ledare 3
 New Age 4
 Nya utländska böcker 10
 Pressnotiser 11
 Kuhnemetoden 13
 Internationellt 14
 Randi i Lund 15
 Scientologerna i svårigheterna 15
 Desvenska antroposoferna och "negerproblemet" 16
 Rashygien i Sverige 21
 Skepticism för ungdomar 23
 Nya svenska böcker 23
 Årets folkbildare och förvillare 24

Omslagsbild: Teckning av Håkan Marklund.

FOLKVETT.

Organ för Vetenskap och
Folkbildning.

Redaktörer:

Sven Ove Hansson 08/25 22 40
 (ansvarig utgivare)
 Niels Hovmöller 08/760 79 77
 Lennart Johansson 08/742 06 66
 Håkan Marklund 08/771 29 96
 Anna Schytt 08/32 13 32
 Jonas Söderström 08/744 24 91

Adress:

Vetenskap och Folkbildning
 Box 185, 101 23 Sthlm

Postgiro: 63 591-2

Prenumeration

ingår i medlemsavgiften 100:-/år.

Övriga 75:-.

Utkommer 4 ggr/år.

ISSN 0283-0795

New Age är ett mycket svårångat begrepp. Vi inleder detta nummer med en översikt över New Age. Vi fortsätter också vår granskning av antroposofin, denna gång med en studie av rasläran inom svensk antroposofi.

FOLKVETT vill gärna få fler bidrag från läsekretsen. Skicka gärna in tidningsurklipp (med tidningsnamn och datum angivna) eller annat material som ni vill att vi ska ta upp. Hör av er med läsarbrev eller artiklar, t ex recensioner av aktuella böcker.

Följande preliminära stoppdatum är fastställda för manus till de närmaste numren:

Nr 2: 30 april.

Nr 3: 31 augusti.

Nr 4: 31 oktober.

Folkvätten

Påvens demonexpert säger att bara en halv procent av alla som tror sig vara besatta av onda andar verkligen är det.

Han har nog rätt till minst 99 1/2 procent!

Föreningen Vetenskap och Folkbildning bildades 1982 av människor som oroades över att ockultism och pseudovetenskap så ofta fått stå oemotsagda, och att vetenskapens metoder är så dåligt kända. Så här formuleras vår målsättning i stadgarna:

Föreningen Vetenskap och Folkbildning har till uppgift att främja folkbildning om vetenskapens metoder och resultat. Särskilt tar föreningen som sin uppgift att i en fri opinionsbildning bekämpa de felaktiga föreställningar som förekommer i frågor som kan avgöras vetenskapligt. En viktig del av den vetenskapliga folkbildningen är att klargöra vilka frågor som kan respektive inte kan avgöras med vetenskapliga medel.

Kreationism i riksdagen

I en motion till riksdagen, undertecknad den 27 januari 1992, begär Tuve Skånberg (kds) att riksdagen ska ingripa för att "motarbeta diskrimineringen av creationismen i grundskola, gymnasium och högskola, samt vid tillsättande av doktorandtjänster". Motionären skriver:

"Nu är emellertid inte evolutionsteorin någon vetenskapligt 'bevisad sanning', och har av vetenskapligt arbetande forskare heller inte presenterats så. Den är en av flera tänkbara teorier som förklaringsmodell för ursprungsfrågorna, som omfattas av de flesta, dock långtifrån alla, forskare."

Många missförstånd har uppstått på grund av att ordet "teori" i vardagsspråket har en klang av "obevisat antagande". ("Det där är bara teorier.") I vetenskapliga sammanhang används ordet "teori" om en sammanhängande förklaringsmodell oavsett hur säker (eller osäker) man är om den. Uppfattningen att materian består av atomer kallas t ex ofta för "atomteorin" – trots att den har en helt övertygande bevisning. Motsvarande gäller för den "heliocentriska teorin", dvs uppfattningen att jorden och de övriga planeterna rör sig i banor runt solen. Evolutionsteorin står på lika säker vetenskaplig grund som atomteorin och den heliocentriska teorin.

Motionären hävdar emellertid att "många erkända forskare företräder creationismen, både inom och utom landet." Sedan följer en lista med namn och titlar:

"Bland dessa kan nämnas Dmitri A Kouznetsov, Ryssland, dr i medicin, biokemi och molekylärbiologi, prof. A.E. Wilder Smith, Schweiz,

dr i kemi, farmakologi och medicin, W.J. Ouweneel, Holland, dr i genetik och filosofi, prof. Werner Gitt, Tyskland, dr i systemanalys, prof. Siegfried Scherer, Tyskland, dr i molekylärbiologi, samt dennes hustru Sigrig Hartwig-Scherer, doktorand i paleontologi. Bland de svenska forskarna kan t ex nämnas doc. Bernt Lindberg, Uppsala, dr i kemi och fysik, samt Olav Thulesius, Linköping, dr i fysiologi och farmakologi."

Det är anmärkningsvärt att bara en enda av de uppräknade personerna uppges ha någon kompetens i paleontologi, den vetenskap som sysslar med livets uppkomst och utveckling. Undantaget är Sigrig Hartwig-Scherer, "doktorand i paleontologi". (Detta är inte förvånande. Att hitta en kompetent paleontolog som tror på kreationismen är ungefär lika svårt som att hitta en kompetent astronom som tror att jorden är universums centrum.)

I motionen krävs att riksdagen ska "ta ställning för ett öppet forskningsklimat" där kreationismen får utrymme vid högskolorna. Särskilt ska detta gälla vid "tillsättande av doktorandtjänster".

Att kreationismen inte fått något utrymme vid högskolorna beror på att de forskare som kan bedöma saken är helt överens om att kreationism inte har något med vetenskap att göra. Ett forskningsklimat som är "öppet" för kreationism kan därför endast uppnås med politisk styrning.

Det borde finnas en stor majoritet i riksdagen för ett kraftfullt uttalande om att man inte ställer sig bakom Skånbergs krav om politisk styrning av forskning och utbildning.

New Age – en svårfångad

Katarina Gunnarssons artikel om New Age bygger på hennes C-uppsats i idéhistoria vid Stockholms universitet.

Vad står begreppet New Age för? Går man till New Age-rörelsens egna publikationer är formuleringarna inte alltid så distinkta. New Age liknas vid "...ett nytt medvetande-tillstånd", "...uppträdandet av en... ny kosmiskt medveten människa", "...en vision: människan i balans med naturen, och människor i samverkan", "...det paradiset som människan kan skapa på jorden" osv. Runt begreppet strömer sedan värderingar som att "...New Age är en optimistisk rörelse med stor tro till människan och hennes möjligheter" att "New Age är i det väsentliga något mycket fint"¹ och att den har "...charm, intelligens och godhet"².

Sällar man bort dessa luddiga formuleringar kan man utkristallisera följande betydelse. New Age-begreppet härstammar från astrologisk teoribildning. Enligt denna sker hela tiden en rent astronomisk förskjutning av solens vårdagjämningens punkt. Ungefär vart två tusende år genomlöper den en ny stjärnbild i djurkretsen, en förflyttning som i astrologin är ytterst betydelsefull. Vid tiden för det kommande årtusendeskiftet kommer solens vårdagjämningens punkt att övergå från Fiskens stjärntecken till Vattumannens. Fiskens tecken står historiskt för den nu rådande tiden och Vattumannens tidsålder, den Aquariska eller New Age, står för den nya tidens.³

Ett centralt tema i New Age-ideologin är tron på denna kommande historiska epok. Men skiftet behöver inte som ovan förklaras astrologiskt. Mari-

lyn Ferguson, en av rörelsens nyckelfigurer, tror inte alls på astrologi men har ändå döpt sin bok till "The Aquarian Conspiracy". Det astrologiska begreppet Vattumannen fungerar här som en metafor.⁴ Viktigt är att denna kommande tid alltid utmålas i positiva dagar: det är den humana, sunda, ekologiska framtiden, den postindustriella eran.⁵ En anhängare uttrycker det så här: "New Age innebär slutet på en tidsepok och början på en ny... Den gamla människan, de gamla kyrkorna, det gamla samhället försvinner..." och istället får vi en ordning med nya andliga sociala, ekonomiska, kulturella och vetenskapliga värden.⁶

Men New Age-rörelsens ideologi handlar inte enbart om framtiden. Faktum är att bara mycket litet utrymme i litteraturen ägnas den kommande guldåldern (utom hos Mark Satin). Tyngdpunkten i de olika publikationerna ligger istället på en kritik av vår nuvarande kultur. Det är som en kontrast till samtiden som framtidsvisionerna tycks spela sin främsta roll. I mitt källmaterial illustreras det ofta med långa uppspaltningar där vår nuvarande tidsepok karaktäriseras av kristendom, krig, snäv reduktionistisk kunskapssyn, materialism, logik, mekanism, rovdraft av naturen osv, medan den kommande New Age-epoken präglas av en ny andlighet, helhetstänkande, kunskap ur intuition, småskalighet och fred.⁷

Vad man kallar denna grundläggande dualitet varierar, men den underliggande tanken är densamma. Fritjof Capra talar om skillnaden mellan olika tankesätt, det rationella och det intuitiva, det vetenskapliga och det religiösa, det maskulina och det feminina, det linjära och det icke linjära. Skillnaderna sammanfattar han i begreppen *Yin och Yang*. Han menar att vi i vår kultur i alltför hög grad prioriterar Yang och därmed rationalitet och logik

framför den intuitiva religiösa principen Yin. Det råder en obalans i vår kultur mellan Yin och Yang som den nya tiden, New Age, kommer att upphäva.⁸

Mark Satin har flera beteckningar på denna dualitet. Han ställer New Age mot det han bland annat kallar vårt "sexsidiga fängelse". Han hävdar att vi måste lämna detta fängelse, där en av komponenterna är tilltron till socialismen och kapitalismen. De tillhör båda en förruttnad värld.⁹

Hazel Henderson hävdar att New Age-rörelsen är en övergång till något som hon kallar ett kvinnligt kunskapsökande. Detta kunskapsökande präglas av ödmjukhet, samarbete, kärlek och fredlighet och är därmed ett brott med en patriarkal samhällsstruktur. Också hon förespråkar en nedvärdering av Yang-principen.¹⁰

Marilyn Ferguson använder rön från hjärnforskningen när hon talar om "It is a new mind."¹¹ Under kapitel titeln "Brains changing, Mind changing" hävdar hon att det i hjärnan råder samma dualitet som i vår kultur. Hjärnans vänstra halva arbetar med logiska strukturer, den högra med intuition och kreativitet. Enligt Ferguson hyllar vår kultur ensidigt den vänstra hjärnhalvans kunskap. Men genom New Age-rörelsens medvetandegörande terapier kan detta förållande förändras. Följden av det blir en mental transformation som i förlängningen kan förändra samhället.¹² Det leder i sin tur till att vi får ett nytt holistiskt färgat vetenskapsideal.¹³

För att vidareutveckla Marilyn Ferguson, men också för att komprimera bilden av begreppet New Age, kan man säga att det innehåller två nivåer. New Age-ideologin manar till handling på två sätt. För det första innehåller den en praktiserande aspekt. Den enskilda individen måste genom med-

historia om kunskap

Torsdag 29/11 kl 19
REGRESSION – GÅ
TILLBAKA I DITT (DINA)
TIDIGARE LIV
Jan Erik Sigdell
Jan Erik Sigdell, bosatt i
Bryan James

Måndag 1/12 kl 10
REGNBÄGSMEDITATION
Se text 5/11.

Lördag 15/12 kl 10-13
NATURLIG HÄLSA
FÖR HUNDEN
Workshop för hundägare
Tony Frith
Vad skall min hund äta? Vad göra
sen ser trött ut? Allergier? Rugg

Tisdag 20/11 kl 19
FRISK EFTER AMALGAM –
kan man bli det?
Marie Erixon
Marie Erixon berättar om hur hon blivit
frisk efter 15 års svår sjukdom

Måndag 17/12 kl 19
TIBETANSK TRO OCH
LÅKEKONST
Jan Axel Nordlund
Jan Axel Nordlund, läkare med oc
troposofisk utbildning och praktik,
tibetansk tro och läkekunst. P

Fredag 28/12 kl 19
FRIGÖRANDE ANDNING
Lonne Lundvall

Juldagen 29/12 kl 19
DET HELANDE LJUSET
Oppet hus
...na med v...

vetandegörande terapier finna sitt "...högre jaget" eller det "...rena medvetandet" för att i förlängningen kunna öppna sig "...mot kosmos, ja bli ett med det...".¹⁴ Den andra, ideologiska aspekten, manar till stora förändringar av vår västerländska kultur, framför allt dess vetenskapssyn. Vi står inför ett skifte av paradigm, "a paradigm shift", enligt den modell som T Kuhn lanserade i sin bok "The structure of scientific revolutions".¹⁵

Denna korta ideologiska presentation ger intryck av att New Age skulle vara någonting relativt konsist och sammanhängande. Man kan man lätt förledas att tro att det skulle råda en liknande enhetlighet även bland de praktiska uttryck denna ideologi tar sig. Detta avsnitt ska handla om dessa uttryck. Jag har som syfte att fördjupa bilden av New Age genom att sammanställa några av dessa yttringar såsom de uppenbarar sig bl a på Café Pan, i företagsvärlden och inom media och mode. Jag skall också antyda hur de där hålls samman inom ett vittförgrenat "nätverk". Av detta framgår att rörelsens praktiska uttryck inte utmärks av enhetlighet, utan snarare av mångfald och konturlöshet. Det är som vi kommer att se en stor spännvidd av företeelser som alla går under benämningen New Age.

Café Pan

I ett nummer av tidningen Sökaren från 1988 skrev man så här: "...vill man veta vad New Age-folket intresserar sig för, vad som i praktiken är New Age i Sverige, så kan man titta efter i Café Pans program". Café Pan ligger i Stockholm och här framträder de flesta kända s k New Age-profiler i Sverige och i den anglosaxiska världen.¹⁶ I sin programförklaring säger man sig vilja utveckla individen inom en holisk tradition.¹⁷ Här följer en mycket kortfattad resumé av verksamheten på detta "helhetscenter".

Alternativ medicin: zonerapi, homeopati, örtmedicin. Genom en förändring i livsattityd och genom visualiseringstekniker kan hälsan återvinnas.

Astrologi: tron att stjärnornas ställning på himlen i födsloögonblicket säger något om en människas öde. Vattumannens tidsålder är en astrologisk term.

Channeling: budskap genom medier, uppfattas som kontakter med andevärlden eller med en högre medvetenhet. Nytt namn på den gamla spiritismens mediumism, tal i trance, automatisk skrift och en inre röst.

New Age Economics: det nya sättet att se på företag. Man skall visa socialt ansvar, ej bara sträva efter vinst. Istället

bör man se till vad som är nyttigt för samhället, miljö och människorna.

Esoterisk andlighet: påståendet att vissa esoteriska föreställningar ger kunskap om veckligheten.

Healing: mediumistisk kirurgi (medium opererar med händerna), handpåläggning, kristallhealing.

Holistisk medicin: tron på att människan är en psykofysisk enhet. Man behandlar hela människan, inte enskilda symptom.

Holistisk världsbild: detta är en kärna i New Age. Allt utgör en helhet, hänger samman, påverkar och är beroende av vartannat. På ett djupt plan är alla livsformer i botten samma väsen. Kosmos är medvetet, tänkande och skapande. Enhetsmystik.

Intuition: ger bättre kunskap om verkligheten än förståndet. Eller fungerar som komplement till detta. Man bör utveckla sin intuition för att bli toppresterande.

Kroppsbehandlingar: för enheten mellan kropp och själ. Tragermassage, rolfing, shiatzu, alexandertekniken, rosenmetoden.

Meditation: metoder som TM, Vipassana och Zen ger djup kunskap om det egna jaget och dess relation till kosmos, samt inre frid och säkerhet.

Numerologi: nummervärdet hos vårt namn ger nyckeln till vår personlighet.

Den nya fysiken: hävdar att det finns stora likheter mellan österländsk mystik, en holistisk världsbild och den nya fysiken, där inte materia utan energi är universums innersta natur.

Parapsykologi: röner stort intresse hos New Age-folket. Paranormala fenomen, parapsykologisk forskning, utur-kroppen-upplevelser, nära-döden-upplevelser, reinkarnation, hur vi minns tidigare inkarnationer.

Positivt tänkande: möjligt att förvandla det egna jaget och omvärden (se visualisering).

Rebirthing: en teknik som genom hyperventilering frigör från mentala och känslomässiga blockeringar.

Reinkarnationsterapi: genom att återuppleva tidigare liv söker man genom t ex hypnos lösa livsproblem vars orsaker tillhör tidigare inkarnationer.

Religion: österländska religioner, "Ny andlighet", Gurus t ex Sai Baba, Martinus, Steiner, Krishnamurti, Swedenborg. Kristna finns representerade på Pan, men då som "speciellt intressanta individer" som mystikern och religionsblandaren Hans Hof.

Självkännedom / inre personlig utveckling / självförverkligande: olika metoder som hjälper till för att vi skall ta ansvar och makt över våra liv.

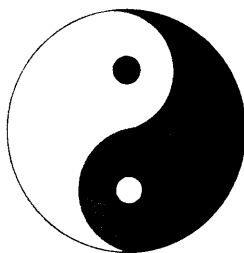
UFO

Visualiseringstekniker: upprepandet av "inre bilder" som hjälper oss att uppnå bestämda mål med livet. Med hjälp av "affirmationer" och metodiskt upprepade meningar kan man på ett suggererande sätt påverka sin personlighet på ett gynnsamt sätt.

Yoga: meditation som skapar balans och harmoni mellan kropp och själ.¹⁸

Nätverk

Café Pan är en koncentrerad dos av New Age. Rörelsens uttryck är svårare att urskilja utanför dess dörrar. Hur det kommer det sig? Kanske vi kan vi

finna svaret hos Marilyn Ferguson och hennes syn på organiseringen av New Age: "...it is not a new political, religious, or philosophical system. It is a new mind".

Om rörelsen är så lös i konturen som hon menar är det kanske inte konstigt att den är så svår att greppa. På samma gång är det just med hjälp av Ferguson och hennes teorier om ett samordnande nätverk som man börjar ana en struktur. Om man inte uppmärksammar ett nätverk är det svårt att bevisa att New Age alls finns. Om nätverket säger hon: "This network is the Aquarian Conspiracy. It is a conspiracy without a political doctrine. Without a manifesto. With conspirators who seek power only to disperse it, and whose strategies are pragmatic, even scientific, but whose perspective sounds so mystical that they hesitate to discuss it."¹⁹

Marilyn Ferguson fortsätter: "You will look in vain for affiliations in traditional forms: political parties, ideological groups, clubs, or fraternal organizations. You will find little clusters and loose network".²⁰ Hon menar att detta nätverk består av separata individer som genomgått en transformation genom medvetandegörande terapier och andliga upplevelser. Dessa transformerade individer, "legions of conspirators", söker sedan upp varandra och bildar dessa nätverk.²¹ De använder sig av workshops, konferenser, telefonsam-

tal, pamfletter, spökorganisationer, föreläsningar, personliga vänskapsband och fax.

Nätverket har sina förgreningar inom en mängd yrkesgrupper, t ex inom akademiska kretsar och inom läkarkåren.²² New Age-ideologin tar sig praktiska uttryck genom nätverkets kanaler. Flera av rörelsens kristna kritiker har uppmärksammat nätverket som New Ages organisationsprincip. De menar då att detta nätverk av likasinnade i rask takt ideologiskt infiltrerar alla möjliga grupperingar i samhället från meditation till djurskydd och att dess långa tentakler når de mest oskyldiga grupper i samhället.²³ Dessutom menar man att det finns många fördelar med denna smidiga organisationsform då man undviker stora organisationers klumpighet.²⁴

Jag tror att man kan bli mer uppmärksam på New Ages närvaro om man blir medveten om detta nätverk som samordnar de separata och olikartade praktiska uttrycken. Jag skall här presentera några av nätverkets mest tydliga organisationer, institut, bokaffärer och nyckelpersoner i Sverige och i den anglosaxiska världen.

I USA finns t ex organisationen "New World alliance". Den grundades av nyckelpersonen Mark Satin, när han lät 350 New Age-influerade personer utforma en framtidsutopi som ligger till grund för organisationens arbete.²⁵ Andra exempel på amerikanska nätverksorganisationer är "Planetary Initiative" och "Planetary Citizens".²⁶

Den första New Age-föreningen i Sverige bildades 1979 under namnet "Gemenskapen Omkretsen". 1982 bildades "Föreningen Nytankarna" som verkar för helhetsyn och nytänkande inom psykologi, filosofi, fysik, ekologi etc. Kurser i meditation, transpersonell psykologi etc anordnas av "Föreningen Nya tidsåldern". Den är också

arrangör för de sk Livsfestivalerna. Vidare kan nämnas "P&P gruppen", ett konsultföretag inom utbildningsbranschen som ordnar kurser och seminarier. Man ordnar också konferensen "Levande företag i en ny tid."²⁷

Helhetsinstituten är viktiga inom New Age. Ett av dem är "Ensalen", "den amerikanska New age-rörelsens centrum". På "Ensalen" har man sedan sextioalet odlat alternativa terapier, holistisk medicin, humanistisk psykologi, österländsk filosofi etc.²⁸ Ett annat institut är "New Age-samhället" "Findhorn" i Skottland.²⁹

Utöver dessa äldsta och mest omtalade finns "Institute of noetic science." Detta är ett sk think-tank-center för universellt helhetstänkande och personlig utveckling. Det startades av den fd astronauten Edgar Mitchell som efter sin månfärd blev fångad av att finna sambandet mellan vår intuition och vår intelligens, mellan universum och den mänskliga hjärnan.

"World Business Academy" har sin bas i San Francisco, men har lokalkontor över hela världen, bl a i Stockholm. Det är en sammanslutning av affärsmän och entreprenörer som kallar sig globala medborgare. De vill använda sitt samhällliga inflytande till att skapa en miljö där den sk helhetssynen är grunden.³⁰

"The Elmwood Institute" ligger i Berkeley och grundades av Fritjof Capra för att bidra till en "...holistisk och ekologisk världsbild".³¹ Utöver det tidigare omnämnda institutet "Café Pan" finns i Stockholm "Hälsans hus" och på Vaddö, i Göteborg och i Fjällbacka de sk "Växthusen" som har kurser bl a i andliga läror, transpersonell psykologi, astrologi, rebirthing och healing.³²

Också de lokala bokaffärerna är viktiga i spridandet av information och som kontaktcentra. I Stockholm finns bokaffärerna "Vattumannen" och "Bookshop East and West". I Göte-

borg finns bokhandeln "Näckrosen" och i Malmö "Regnbågen". I dessa bokaffärer återfinns, utöver en mängd rena handböcker, också nyckelfigurer- nas böcker. Vidare säljer man här tidningar knutna till New Age-rörelsen.³³ Förutom "Sökaren" återfinns tidningar med liknande innehåll som "Helhetsyn för en ny tid" och "Nexus", ibland också de mer annonsbladsartade skrifterna "Energivågen", "Fenix" och "Regnbågsbladet."³⁴

Förutom redan omtalade nyckelpersoner inom New Age rörelsen såsom Marilyn Ferguson, Mark Satin och Fritjof Capra kräver Mark Lawrence ett omnämnande. Han var i Sverige som nätverksbyggare 1979 och var då med att starta "Gemenskapen Omkretsen", en förening som skulle arbeta för den nya tidens idéer i Sverige.³⁵

Bland övriga nyckelfigurer märks Peter och Elie Caddy som grundat institutet Findhorn³⁶, Edgar Mitchell som grundat institutet för Noetic Science, dess nuvarande ledare Willis Harman³⁷ och Peter Kostenbaum professor i filosofi, som alla reser runt på konferenser.

Bland svenska nätverksbyggare kan nämnas Jan Grönholm och Kerstin Nordin. Nordin är New Age-konsult och var med om att stifta "Gemenskapen omkretsen".³⁸ Tillsammans med skådespelerskan Bibi Anderson startade hon också stiftelsen Nyänkarna.³⁹ Helhetcentret under beteckningen Växthus har startats av Lena Wadenmark-Tuuls på olika orter i Sverige.⁴⁰

Uttryck inom företagsvärlden

Inom företagsvärlden har New Age-rörelsens ideologi och praktiska utövningar tagit sig flera konkreta uttryck. Dessa uttryck blir kanske extra tydliga och slagkraftiga, eftersom de tidigt verkar ha organiserats inom ett redan väl utvecklat nätverk. New Age-rörelsen

hade redan från det att den först introducerades i Sverige i början av 80-talet haft ett mycket gott förhållande till näringslivet.

Det är symptomatiskt att den första manifestationen av New Age i Sverige som riktigt kom att uppmärksammas av svensk media var konferenserna "Levande företag i en ny tid". Den första av dem hölls i Älvsjö mässhall 1981.

Nätverket representerades här av arrangörerna som var konsultföretaget "P&P" (pedagogik & produktion), de New Age-influerade konsultföretagen "Anima" och "Nybyggarna" i samarbete med Sveriges personaladministrativa förening. Biljetterna kostade det första året 2700 kr.⁴¹

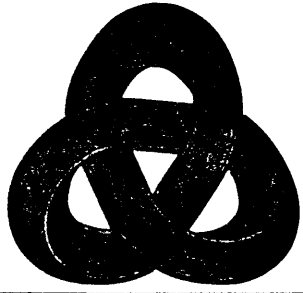
Konferensen var klart New Age-influerad. Man talade om helhetcentret Findhorn, Marilyn Ferguson berättade om sin bok "Vattumannens konspiration" och Peter Koestenbaum om sin kliniska filosofi, som används inom näringslivet som en form för psykoterapi och healing. Den bygger på den "nya humanistiska psykologin" och har starkt påverkats av österländsk

"The New Age watershed classic" American Bookseller

WITH A NEW AFTERWORD AND UPDATED RESOURCE LIST

The AQUARIAN CONSPIRACY

Personal and Social Transformation in Our Time

MARILYN FERGUSON

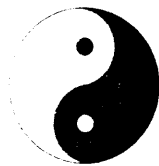
Foreword by John Naisbitt

filosofi och religion. I samband med konferensen ordnade Sveriges Marknadsförbund ett föredrag med Kostenbaum i Industrihuset under rubriken "Filosofi för företag."⁴² Under sin vistelse i Sverige sa Marilyn Ferguson i en intervju: "Öppenheten för New Age är störst inom näringslivet. Där har man tidigt vädrat sig till den förändring som är på gång inom människorna och som kommer att förändra samhället."⁴³

Redan året därpå (1982) arrangerades den andra konferensen under titeln "Levande företag i en ny tid" nu på temat "Mod, mening och moral". Fritjof Capra återfanns bland talarna denna gång. Utöver föreläsningarna försökte man under konferensdagarna skapa en suggestiv andlighet. Bland annat sjöng man den stämningsfulla sången "The song of the soul" som har en tydlig andlig ton och text. Den sjöngs till naturbilder av Dietrich Muller.⁴⁴

Intresset för New Age inom företagsvärlden återspeglas också i att man givit rörelsen så mycket positiv publicitet i näringslivsinriktade tidningar.

Fritjof Capra Fysikens Tao

Bokförlaget Korpen

I samband med den andra upplagan av "Levande företag..." analyserade man i Veckans Affärer fenomenet New Age sålunda: "Högteknologin födde en ny väckelserörelse... som nu även når Sverige. Kalifornien är inte bara ett centrum för den nya elektroindustrin. Hand i hand med den nya teknologiska utvecklingen går den mänskliga, filosofiska. Samlingsbegreppet är 'New Age'. Rader av svenska företagare har redan strömmat dit för att studera praktisk filosofi, kinesisk taoism, holistiskt tänkande etc, allt praktiserat på företagsplanet. I veckan går strömmen åt andra hållet. Flera av 'New Age'-filosoferna samlas i Älvsjö på konferensen 'levande företag i en ny tid'.⁴⁵

Även Marknadsförbundets tidskrift "Den svenska marknaden" refererar till samma konferens i en artikel om marknadsförarnas nya världsbild. Man presenterar också flera av New Age-rörelsens nyckelfigurer som Marilyn Ferguson, Alvin Toffler etc.

Vidare berättar man om en opinionsundersökning om olika livsstilar och människotyper. Tidningen tolkar denna undersöknings resultat så att den nya tidsålderns värderingar redan har uppnått 40 procent "marknadsandelar" i Sverige.

I artikeln berättar man också om en undersökning där 140 marknadsförare fått svara på några mentometerfrågor. Det visade sig då att hela 80 procent av marknadsförarna räknade sig, på det personliga planet som, "...helt eller till en viss del, som anhängare av den nya världsbilden." Tidningen drar slutsatsen att det kanske är så att "...näringslivets människor hör till dem som är mest öppna för de nya strömningarna"⁴⁶.

Den tredje "Levande företag i en ny tid"-konferensen hölls i Sunne i Värmland 1983. Även denna gång medverkade flera av New Age-rörelsens nyckelfigurer: Peter Kostenbaum, fysikern Gary Zukav och rymdfararen Edgar Mitchell.⁴⁷

I oktober 1990 gick ännu en New Age-influerad konferens av stapeln i Göteborg under titeln "Kampanj för jorden". Även där återfanns en koppling till företagsvärlden. Gary Zukav föreläste om "Business and Spirit", och andra föreläsningsteman var "The Changing Face of Change Management", "Expanding Business Network" och "Prepare Yourself to Manage Prosperous Business on the Way to the Year 2000".⁴⁸

Det är inte bara i Sverige som företagsvärlden har haft ett nära förhållande till New Age-rörelsens ideologi och uttryck. I juli 1986 träffades exempelvis representanter för några av USAs största företag, bl a General Motors, IBM och AT&T i New Mexico för att diskutera metafysik, ockultism och hinduisk mystik.⁴⁹

Uttryck inom media och mode

New Age-rörelsens ideologi och uttryck återfinns även inom media och mode. New Age är en livsåskådning. Som en sådan marknadsför den likt en attraktiv vara på den fria marknaden. New Age-idéerna är lönsamma. Därför ställer masskulturens medier sina spalter till förfogande för New Age-rörelsen och dess nyckelpersoner, och dess böcker omnämns ofta i en positiv dager.

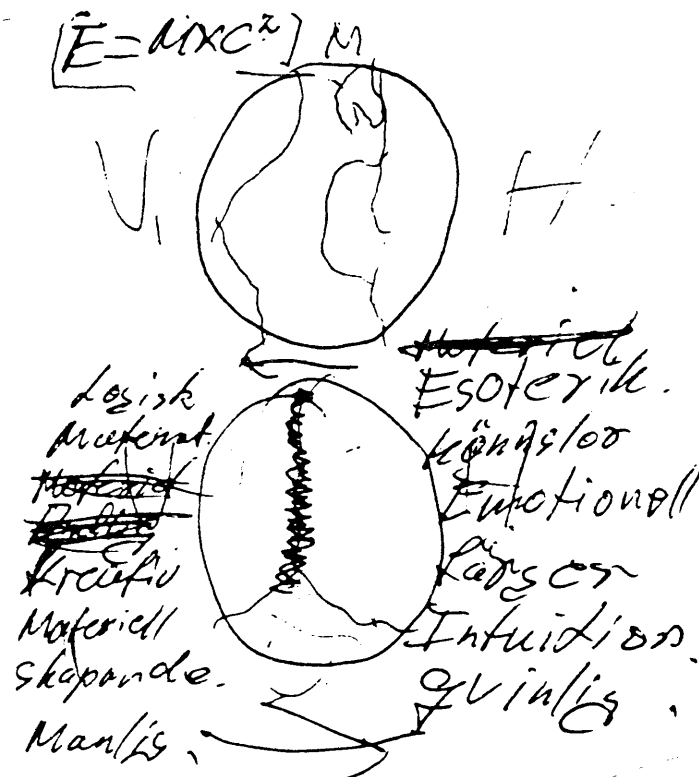
Exemplen är många. Kvällstidningarnas söndagsbilagor skriker ut rubriker som "En ny andlig väg går genom världen" "...80-talet var kroppsfixeringens decennium ... ser 90-talet ut att bli den tid då människor söker sitt inre." Sedan låter man Tomas Frankell, en av grundarna till Café Pan få breda ut sig över tre uppslag.⁵⁰ I en av Expressens söndagsbilagor kan man "testa sig själv" för att få svar på frågan "Är du en modern människa?". Bland frågor om text författaren Stig Larsson och piratkopierade skivor återfinns en fråga om New Age-rörelsen. Har man kunskap

"Jag frågar vad New Age betyder, vilket får honom att snabbt kasta ned en något spretig skiss av den mänskliga hjärnan på en servett, under hjärnan ritas han något som med lite vilja kan tydas som jordklotet.

-Så här ser hjärnan ut, den är delad i två delar, och om man tittar på jordklotet och dess kontinenter så går det en linje rakt igenom där också. New Age skall utplåna dessa gränser och öppna det tredje ögat. Varför jag håller på med sånt här? Därför att jag mår bra av det..."

Akrobat nr 1 1990

om den kan man enligt Expressen kalla sig en modern människa då man "...innehåller baskunskaperna för konstruktivt kroggläfs och socialt snicksnack".⁵¹ I Veckorevyn förekommer artiklar om medier, magi, shamaner och häxor. Slutsatsen är att "Trolldom är trend".⁵² I de mer respekterade publikationerna Svenska Dagbladet och Sydsvenska Dagbladet återfinns vinjetter som Idag och Sökaren. Båda har kontinuerligt artiklar om New Age.⁵³

Förlaget Wahlström och Widstrand startade 1981 utgivningen av en serie böcker kallad "New Age-serien". Även förlaget Askild och Kärnekull har gett ut New Age-litteratur.⁵⁴

ICA-förlaget gav 1984 ut en hälsobok under titeln "Stora hälsoguiden – en idébok för ett rikare liv". På bokens baksida säger man sig vara inspirerad

av de tankar som under åttiotalet lanseras över hela världen under benämningen "The New Age – den nya tidsålderns tänkande".⁵⁵

Även inom modevärlden återfinns uttryck för New Age-rörelsens ideologi. Rörelsens miljömedvetande och helhetstänkande har blivit oerhört trendiga och kommersiellt gångbara. Klädfirman Esprit tilltalar sina konsumenter på ett sätt som är helt i linje med "nytänkandet" och dess livsåskådning. "En analytiker i modebranchen tror inte att annonsen skulle ha fungerat för ett par år sedan. Nu ligger den helt rätt i tiden".

Ett annat exempel är affärskedjan "The Body shop" som vunnit enorma framgångar med sitt "ekologiska nytänkande". The Body Shops framgångar har inspirerat kosmetikaproducenten

Estee Lauder, en mycket inflytelserik imageskapare, att släppa en helt ny kosmetikaserie under namnet "Origin", som beskrivs som ett "...skönhetskoncept förankrat i New Age, mer en livsstil än en mängd nya krämer".⁵⁶

Ett av de mest tongivande engelska trendmagasinen för ungdomar, Face Magazine, utnämner i sitt första nittiotalsnummer det nya årtiondet till den tid då New Age skall bli riktigt stort.⁵⁷

Vid min genomgång av tidningsmaterial inför min C-uppsats om New Age uppmärksammade jag hur New Age-rörelsen i början mest omnämndes i "seriösa" specialartiklar för redan invigda, men att dess idéer och uttryck allt eftersom vann terräng inom den mer kommersiella pressen och inom mode. Det ligger kanske något i vad Stefan Gustavsson på det kristna livså-

skådningsinstitutet Nordiska L'Abris skriver: "För fem år sedan var trenden nykonservatism, etikett och fitness. Tidningarna fylldes av smaskiga bilagor och i TV fanns program om lyx, överflöd och njutningsfilosofi. Nu har medierna riktat sitt intresse mot New Age".⁵⁸

NOTER

- ¹ SM *Sökaren* 1984 nr 9, s 21.
² SM *Sökaren* 1988 nr 2-6, s 4.
³ Appelqvist Eva m fl *Religionsociologisk dokumentation 2000 New age en presentation*, s 2.
⁴ Marilyn Ferguson: *The Aquarian Conspiracy - personal and social transformation in our time*, s 19.
⁵ Appelqvist mfl : *Religionsociologisk dokumentation 2000*, s 2.
⁶ SM *Sökaren* 1984 nr 9, s 22.
⁷ Text J Grönholms kapitel "Alternativa världsbilder för en alternativ värld" i boken *Människan i en ny tidsålder* s 17-19, red Ingemar Svanteson.
⁸ Capra Fritjof kapitlet "Buddistisk fysik" i boken *Alternativa synsätt på morgondagens samhälle*, s 42-43 red Kumar.
⁹ Satin Mark *Politik för en ny tid - New age-rörelsens grunder, idéer och handlingsprogram*, s 30 ff.
¹⁰ Henderson Hazel kapitlet "Solålderns ankomst" i boken *Alternativa synsätt på morgondagens samhälle*, s 177.
¹¹ Ferguson Marilyn *Aquarian Conspiracy*, s 23.
¹² Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 65 ff.
¹³ Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 145 f.
¹⁴ SM *Sökaren* 1988 nr 2-6, s 5.
¹⁵ Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 26.
¹⁶ SM *Sökaren* 1988 nr 2-6 s 3.
¹⁷ Café Pans stående programaffisch
¹⁸ SM *Sökaren* 1988 nr 2-6 s 3. Sven M *Sökaren* 1988 nr 8, s 4.
¹⁹ Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 23.
²⁰ Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 25.
²¹ Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 24.
²² Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 63.
²³ Schlink M. Baselia *New Age ur bibelns perspektiv*, s 9.
²⁴ Frej Torbjörn *New Age - de nygamla lögnerna från Eden*, s 52.
²⁵ Appelqvist E *Religionsociologisk dokumentation 2000*, s 8.
²⁶ SM *Sökaren* 1984 nr 9, s 24.
²⁷ *Sökaren* 1985 nr 1, s 4-5.
²⁸ Lönroth Ami *SvD* Idagsidan 19/3 1989. Ferguson M *Aquarian Conspiracy*, s 437.
²⁹ Hagerot Peter *DN* Insidan 7/2 1985.
³⁰ Söderling Fredrik *DN* idag 2/10 1991. A Ortmark och Lind J *Clic* nr 1 s 29-31.
³¹ Ortmark och Lind *Clic*, s 29. Ferguson M *Aquarian conspiracy* s 436.
³² *Sökaren* 1985 nr 1, s 5. Maria Hogfors *SvD* Idag 1988 21/6
³³ *Sökaren* 1985 nr1, s 3.
³⁴ *Sökaren* 1985 nr1, s 4.
³⁵ *Sökaren* 1985 nr1, s 4.
³⁶ Grönholm Jan *Helhetsyn och framtidstro*, s 141.
³⁷ Söderling Fredrik *DN* Insidan 2/10 1991. *Clic* nr 1, s 31.
³⁸ *Sökaren* 1985 nr 1, s 5.
³⁹ Ortmark och Lind *Clic* 1991 nr 1, s 41.
⁴⁰ Hogfors Maria *SvD* Idagsidan 1988 21/6.
⁴¹ Appelqvist E *Religionsociologisk dokumentation 2000*, s 9.
⁴² Frej Torbjörn *New Age - de nygamla lögnerna från Eden* s 130. *SvD* Idag 26/8 1981.
⁴³ Olausom Igerid *SvD* Idag 26/8 1981.
⁴⁴ Magnuson Sven *Sökaren* 1982 nr 10, s 3.
⁴⁵ Mehr Stefan *Veckan Affärer* 1982 nr 32, s 59.
⁴⁶ Backelin Jan *Den svenska Marknaden* nr 7-8 1982, s 13.
⁴⁷ Sidenblad Erik VI 1983 nr 42, s 6-7.
⁴⁸ Programinformation
⁴⁹ *Tempus* 10.11 1986
⁵⁰ Ekstrand Ingerd *Aftonbladet* Sönddagsbilagan 24/3 1991, s 6-9.
⁵¹ *Expressen* Söndagsbilagan 1/9 1991, s 6.
⁵² Everdahl Göran *Veckorevyn*.
⁵³ Text *SvD* 1989 mars, artikelserie under rubriken; *Nya tidsåldern*.
⁵⁴ Appelqvist E *Religionsociologisk dokumentation 2000*, s 9.
⁵⁵ ICA förlagets *Stora hälsoboken* 1984.
⁵⁶ Ortmark och Lind *Clic* nr 1, s 35.
⁵⁷ *Face Magazin* 1990 nr1.
⁵⁸ *Dagen* 6/5 1989, s 18.

Nya utländska böcker

Richard L Brenneman har givit ut *Deadly Blessings: Faith Healing on Trial* (Prometheus, 1990). Boken behandlar tre fall av helbräddagörelse som har hamnat inför domstolar. Ett av fallen gäller ett barn som dog i bakteriell hjärnhinneinflammation eftersom föräldrarna, medlemmar i Kristen Vetenskap, förvägrade barnet medicinsk vård.

Fred Fedler har skrivit boken *Media Hoaxes* (Iowa State University Press, 1989) som handlar om medvetna bedrägerier i media.

Kendrick Frazier, redaktör för *Skeptical Inquirer*, har redigerat en antologi, *The Hundredth Monkey and Other Paradigms of the Paranormal* (Prometheus 1991), som är en samling av 43 artiklar från de senaste årens *Skeptical Inquirer*, i många fall med efterskrifter som ger kompletterande information och uppföljningar.

Frank Close har skrivit en kritisk sammanfattning av den kalla fusionens korta men intensiva historia, *Too Hot to Handle: The Race for Cold Fusion* (Princeton University Press 1991).

James Randi har framträtt i en TV-serie i Storbritannien, där han testat personer som påstått sig ha olika paranormala förmågor. TV-serien har sammanfattats i en bok, *James Randi: Psychic Investigator* (Boxtree, 1991).

James T Richardson, Joel Best och David Bromley har gett ut en bok om mytbildningen om satanskulter, *The Satanism Scare* (Aldine de Gruyter, 1991)

SOH

"Slagruta leder gatukontoret rätt"

TT rapporterar att gatukontoret i Uddevalla använder slagruta för att spåra gamla vatten- och avloppsledningar.

- Det är dåligt med vetenskapliga bevis för hur de fungerar, men det gör de, säger Georg Nimmerfjord.

De nya "instrumenten" består av halvmeterlånga rätvinkliga koppartrådar. Man håller en i varje hand, och när man kommer över en ledning ställer de sig längs med den, enligt Mikael Svensson på gatukontoret.

TT rapporterar gärna om när övernaturliga ting tycks fungera, men sällan om när de misslyckats.

Expressen 18 januari, 1992.

Mer mod än förstånd

- Utomjordingar finns överallt. Kanske här i rummet? säger Howard Menger från Florida.

Menger var nyligen i Stockholm, inbjuden av Föreningen Pans vänner och UFO luftrumsbevakning för att tala om sina möten med utomjordingar. Kersin Weigl skriver med distans och lite varm humoristisk ironi om den filmstjärneliknande 70-årige gentlemannen som säger sig ha bott på Saturnus i ett tidigare liv. "Tror jag", lägger han till. Enligt Menger har utomjordingarna baser på jorden och månen. De är tusentals år före oss i sin utveckling och de vill hjälpa oss att nå en "högre civilisation". Vissa regeringar har redan kontaktats, men detta har tystats ner. Budskapet påminner mycket om det som Sune Hjorth för fram i sin senaste bok *Den dolda sanningen om UFO* (Zindermans, 1991). Hjorth har fått mycket uppmärksamhet för sina teorier. Han skriver själv ofta insändare i landsortspressen och man möter honom i artiklar, intervjuer och recensioner. Jag har också sett honom intervjuas i TV, presenterad som "UFO-forskare". I januari var han med i soffan hos Aschberg i TV 3.

Howard Menger verkar dock ha lite mer distans till sina egendomliga teorier än vad Sune Hjorth har.

- Jag har mer mod än förstånd! säger han. Och skrattar ofta men lite väl energiskt, som en varietéartist som måste gnägga åt egna skämt, skriver Weigl i Aftonbladet.

Spökar Euklides?

Cirklarna i säden i södra England är ett ofta återkommande tema även i de seriösa populärvetenskapliga tidskrifterna. Idag står de dock inte högt i kurs som naturfenomen, och Terance Meaden som studerat cirklarna i ett decennium ligger lågt. Nyheten att två konstnärer tillverkat ca 200 av totalt 2000 cirklar var naturligtvis ett bakslag för fysikern och meteorologen som ägnat mycket tid och möda åt att försöka hitta en fysikalisk förklaring till fenomenen. Och dessutom tjäna pengar på att skriva böcker om dem.

Nu skriver Science News om den förbluffande geometrin hos cirkelmönstren. Gerald S. Hawkins, en pensionerad amerikansk astronom, säger sig ha funnit att betydande kunskaper i matematik och geometri ligger bakom mönstren, som han förutsätter ha skapats av bluffmakare. Hawkins är berömd för sina studier av Stonehenge som ett astronomiskt observatorium och började själv titta på cirklarna i säden 1990.

Genom att rita in tangenter till cirklarna och räkna på förhållanden mellan linjerna och storleken på cirklarna ansåg han sig kunna ställa upp fyra enkla teorem. Ur dessa kunde han sedan härleda ett femte, mer grundläggande teorem. Till sin förvåning hittade han inte dessa enkla teorem hos Euklides och inte heller hos någon annan antik eller modern matematiker. Hans slutsats är att bluffmakarna måste ha en stor kunskap i klassisk geometri. Hawkins började själv studera Euklides geometri när han var tolv år "så det blev en del av ens liv och ens sätt att tänka", säger han.

Så nu har vi ett "intellektuellt fingeravtryck" av bluffmakarna, skriver I Peterson i Science News (1 februari 1992). Och mysteriet med cirklarna i säden blir mer och mer förbryllande!

Okritiskt och kritiskt om helbrägdagörelse

I början av februari hade Svenska dagbladet en lång artikelserie på Idag-sidan om healing. Man riktigt frossade i okritiskt rapportering om onda ögat, elektriska brador, mirakel, beröring, trollkarlar, auran, andliga krafter och mystiska energier.

Riksradios Vetandets värld tog upp ämnet i ett program den 11 februari. Redaktören Ulla Holmqvist inledde inslaget så här.

"På Svenska dagbladets Idag-sida har man blåst liv i ett gammalt kärt veckotidningsämne - helbrägdagörelse eller healing, som det numera kallas på inlånad engelska. Healing är ett samlingsord för varierande behandlingstekniker och det finns en hel del att välja på. I mycket handlar det om energiflöden, tankekraft, hemliga österländska tekniker och allmänna spökerier som tycks hjälpa mot det mesta. Bland de helare som presenteras finns till och med läkare, minsann.

De intervjuade berättar och berättar om mystiska krafter och mirakulösa tillfrisknanden. Och reportrarna refererar och refererar spalt upp och spalt ner i en rad långa artiklar. Vad ska man tro? Är detta humbug? Vad är det egentligen som sker under sådana här behandlingar? Finns det några vetenskapliga bevis på att healing verkligen hjälper?

Jo då, vi ska få svar på alla de här frågorna, det utlovas redan i början. Men först gäller det att suga på karamellen, hålla mystiken vid liv och kittla läsaren så länge som möjligt. För när svaren väl sätts på pränt reduceras allt hokus pokus till vid det här laget rätt väl kända beståndsdelar som ingår i all läkekonst: engagemang och tilltro."

För att öka trovärdigheten använder författarna till artiklarna om healing kända knep. Helbrägdagöraren själv har varit skeptisk från början, innan han eller hon började med healing och fann att det "faktiskt fungerade". Då blir han omvänd. Skribenten säger sig också ofta ha varit skeptisk innan han gick dit. Men då känner han hur kraften strömmade från helarens händer. Och så blir han övertygad. En sådan historia går alltid hem, tror journalisten som skriver.

- Ännu "bättre" är det när man berättar om läkare som är healers, säger Ulla Holmqvist. Då vill man

utnyttja tron att läkare ju aldrig kan ha några stolliga idéer.

Vittnesbörd staplas på varandra, men det sker ingen granskning alls. Det kommenterades i programmet av Gunilla Myrberg, som är medicinreporter på Riksradien:

- Problemet med all sk alternativmedicin är ju att vi inte har några vetenskapligt kontrollerade studier. Jag tror att det är därför vi medicinreportrar ofta avstår från att ta upp sådana här typer av behandlingar. Vi vill gärna ha referenser till kontrollerade studier. De som ofta tar upp sådana här frågor är inte medicinreportrar utan just allmänreportrar som inte har samma önskan om en vetenskaplig kontroll som vi har.

En vecka efter det här inslaget träffade jag en av reportrarna som skrivit om healing på Idag-sidan på ett möte på Vetenskapsakademien. Mötet handlade om mediernas vetenskapsbevakning och i det sammanhanget sa reportern nästan med stolthet, att Idag-sidan får representera ovetenskapen i tidningen!

Flummet breder ut sig

"Personligen tror jag att vetenskapsjournalistikens epok är över i de stora dagstidningarna". Det skriver Erik Trillkott som nyligen sagt upp sig från Svenska Dagbladets vetenskapsredaktion. Både Svenska och Dagens Nyheter håller ju på att avveckla vetenskapssidorna. Lite miljö, hälsa och natur är det enda som blir kvar av det som under 70- och 80-talen utvecklades till självständiga och stolta avdelningar i de största morgontidningarna.

- Men nu är det 90-tal, skriver Trillkott, och trots alla festtal jag hört om vikten av att satsa på välgrundad information så är det annat material som breder ut sig i de stora tidningarna. Att vetenskapen har fått ge plats åt miljönyheter kan man inte säga mycket om. Det finns däremot all anledning att vara kritisk till att ämnet har fått ge vika för groddar, healing och en hel del allmänt flum. Vetenskapen har inte kunnat hävda kunskapsförmedlandet gentemot allsköns naturmedel och komposter, som ju anses ha högt läsvärde.

Han skriver att kampen om misslyckandet är jämn mellan SvD och DN.

- Fortfarande rullar radions vetenskapsredaktion med god fart. TV har enstaka ljuspunkter. I övrigt finns den goda vetenskapsjournalistiken i universitetsorternas tidningar - Upsala Nya, GP, Sydsvenskan osv, även om de mest är intresserade av vad som händer lokalt.

Så skriver en besviken Erik Trillkott i Ugglan, medlemsblad för Svenska föreningen för Vetenskapsjournalistik. Trillkott blir nu chefredaktör för Landstings-Världen.

"Årets förvillare" till motangrepp

I årets första nummer av Tekniska högskolans tidning KTH-nytt försöker Jens Tellefsen försvara sig mot utmärkelsen till Årets förvillare. Joel Åsblom skriver att Tellefsen när han fick besked om utmärkelsen noggrant gick igenom sin almanacka och kontrollerade sina föredrag, kåserier och artiklar under de senaste ett och ett halvt åren. Hade hon hade förväntat sig att det skulle framgå av almanackan huruvida dessa vilade på vetenskaplig grund eller ej? Tellefsen blev i alla fall nöjd med sin läsning:

- Av detta material drar jag slutsatsen att det inte kan finnas något i det jag föreläst om, som man kan kalla för flum.

Tellefsen förnekar inte sitt intresse för det övernaturliga. Men han säger att även hans spekulationer vilar på vetenskaplig grund, inom eller utom fysiken.

- Alla de "stora" inom fysiken, och annan vetenskap, har spekulerat kring de stora frågorna. Så varför får inte jag göra det?

Själv tycker Tellefsen att han är folkbildare.

Anna Schytt

Femåring dog på grund av kuhnemetoden

I februari 1991 konstaterades diabetes hos en femårig pojke i Rovaniemi, Finland. Föräldrarna fick direktiv från sjukhuset om diet och dagliga insulininjektioner. Emellertid höll en "vårdare", Ritva Rissanen, i början av mars en föreläsning om kuhnemetoden, utarbetad av den tyske läkaren Louis Kuhne, enligt vilken diabetes botas genom hälsobad, örter och diet. Föräldrarna lät sig övertalas att upphöra med insulininjektionerna vilket ledde till att pojken tillstånd snabbt försämrades. När föräldrarna kontaktade Rissanen förklarade hon att "man måste bli riktigt dålig innan tillfrisknandet kan ske". Föräldrarna hade beställt tid på sjukhuset men Rissanen avrådde dem från att gå till sjukhuset, och övertog vården av pojken. När pojken föll i koma vakade Rissanen över honom i två dagar, gav slutligen en spruta insulin, enligt föräldrarna enbart för att lugna dem. Hon beställde sedan ambulans, men vid ankomsten till sjukhuset var pojken död.

Rissanen har sedan förklarat att föräldrarna "gav fel ångbad och fel diet. Pojken dog på grund av inre inflammation, inte för att det skulle ha varit fel på metoden. Jag är oskyldig och kommer att fortsätta att lära ut metoden. Någon brist på patienter har jag inte."

Rissanen polisanmälades för dödsförvällande, förorsakande av smärta och lidande samt olovligt utövande av läkaryrket. Domen föll i januari 1992: sex månader villkorligt. Föräldrarna får inget juridiskt straff.

Nils Edelman

Denna gång ska vi se närmare på vad som förevarit i *Skeptical Inquirer* under den senaste tiden.

I nr 15:1 finns en artikel som förklarar varför kvantmekaniken inte ger någon anledning att tro på paranormala fenomen. Vidare artiklar om biologiska rytmer samt om Sir William Crookes, den framstående kemisten och fysikern som blev grundlurad av det sena 1800-talets spiritistiska medier. Att spiritismen ännu är i full fart framgår i notisavdelningen. Där refereras nämligen en rättegång mot två spiritister i Connecticut, som hade fått ut stora belopp, i några fall över 80 000 dollar, av sina klienter som ersättning för att de drev ut onda andar ur dem. I samma nummer kan vi också läsa att Monsignor Corrado Balducci, påvens främste expert på onda andar, anser att 99,5 % av dem som tror sig vara besatta i själva verket är sinnessjuka. "Endast" 0,5% är verkligen besatta av onda andar.

Nr 15:2 handlar till stor del om tro på pseudovetenskap. Här finns bl a en artikel om vad det är som får människor att tro på astrologi och en noggrann redovisning av pseudovetenskapens utbredning i USA. Var sjunde amerikan uppger sig ha sett ett UFO, var tionde anser sig ha sett ett spöke (och var tionde anser sig ha talat med djävulen). Var fjärde amerikan tror på spöken, och en lika stor andel tror på astrologi.

I samma nummer finns en tänkvärd uppmaning från FK Donnelly, som anser att skeptiker måste bidra till räddningen av djurarter som riskerar att utrotas på grund av pseudovetenskapliga idéer. Horn av bl a noshörningar används på många håll i världen som medicin, men är av allt att döma helt verkningslösa. Genom att motverka övertron på dessa naturmedel kan man bidra till att rädda hotade arter.

I nr 15:3 handlar de två huvudartiklarna om det astronomiska sökandet efter sig-

naler från utomjordiska civilisationer. Astronomen Thomas R McDonough argumenterar för att detta sökande ska fortsätta och intensifieras. Biologen Zen Faulkes hävdar i sin artikel att intelligenta varelser är mycket mer sällsynta än vad många astronomer föreställer sig, och att det därför är mycket osannolikt att sökandet ska leda till resultat. Numret innehåller också en artikel av Samuel T Gill om konsten att upplysa människor om pseudovetenskap. Artikeln är en riktig liten pärla. Här följer ett av de pedagogiska knep som han delar med sig av:

"Låt oss anta (säger jag till min publik) att vi ingår i en jury som lyssnar på vittnesmål i ett fall av smitning från en trafikolycka. Ett välartikulerat, intelligent och karismatiskt vittne intygar, på ett sätt som tyder på att han är seriös och övertygad, att den åtalade visserligen körde över målsägaren – men att det fanns för mildrande omständigheter. Den åtalade (försäkrar vårt vittne under ed) svängde undan med bilen för att undvika en Snöman som korsade gatan. Eller också tog ett UFO som svävade ovanför vid tillfället plötsligt kontroll över fordonet. Fråga din publik om de skulle fästa någon tilltro till ett sådant vittnesmål under ed i en domstol. Om inte, varför skulle de acceptera sådana historier som 'bevis' inför vetenskapens mycket hårdare beviskrav?"

Han har också följande goda råd till skeptiker:

"Förvänta dig inte att förändra attityder över en natt med styrkan hos din personlighet eller hos dina logiska argument. Du är inte ute efter lärjungar som byter ut en auktoritet mot en annan genom att ersätta tro på [siaren] Edgar Cayce med tro på dig. Ditt mål är att lära ut metoder med vilka människor kan lära sig att tänka rationellt själva. Detta blir ofta en långvarig process. Vänta dig att inte, när du har framträtt, att folk ska komma fram, trycka dina händer och utbrista: 'Ditt lilla tal har öppnat mina ögon...'"

Nr 15:4 innehåller en artikel av John

Allen Paulos om sammanträffanden. Han ger bl a följande tänkvärda exempel: Skicka ut ett nyhetsbrev om aktiemarknaden till 64 000 personer. Säg i hälften av exemplaren att aktieindex kommer att stiga den kommande veckan, och i den andra hälften att det kommer att sjunka. Nästa vecka skickar du ut ett nytt nummer av nyhetsbrevet till de 32 000 som fick en riktig förutsägelse första gången, och även denna gång får hälften beskedet att index ska stiga och den andra hälften att det ska sjunka. Fortsätt processen tills du vaskat fram 1 000 mottagare som fått rätt besked sex gånger i följd. Föreslå dem en årsprenumeration för 1 000 dollar. – Det värsta är att detta förmodligen skulle fungera.

Samma nummer innehåller också en artikel om en slagrutegångare som påstår sig kunna lokalisera fornfynd, en redovisning av hur aura-syner kan fysiologiskt förklaras som efterbilder i näthinnan, och en artikel om s k "lucid dreams", drömmar under vilka man är medveten om att man drömmer.

Nr 16:1 tar i ett par notiser upp antroposofernas verksamhet i den engelskspråkiga världen. I Nya Zeeland, där inplanterade pungrättor från Australien förökats sig och blivit en plåga, har det biodynamiska sällskapet (Biodynamic Farming & Gardening Association) föreslagit ett motmedel. Medlet ("possum pepper") består av pungrättetestiklar, som man bränner upp och blandar med sand och sprider i närheten av pungrättornas boställen. En av landets myndigheter har låtit genomföra en vetenskaplig undersökning av effekterna hos detta medel. Det hade ingen som helst effekt på pungrättorna.

Vidare berättas om Dan Dugan, som satte sin son i San Francisco Waldorf School efter att ha fått försäkringar om att Steiners läror inte skulle förmedlas till barnen. Försäkringarna visade sig inte stämma. När Dugans son gick i tionde klass, kom han och klagade över att han

bara fick lära sig "småbarnsvetenskap" (baby science) i skolan.

"En facklärare i naturvetenskap hade sagt i sjätteklassen att 'elementen är jord, luft, eld och vatten'. Dugon tittade i flera lektionshäften för naturvetenskapliga ämnen och fick fler dåliga nyheter. 'Planetariska influenser' sades påverka växters växande. I fysiologin sades kroppen bestå av 'nervkänslo-systemet, ämnesomsättnings- och muskel-systemet och det rytmiska systemet'. Värre än de enstaka inslagen av sektens pseudovetenskap var vad som utelämnades. Kursplanen i naturvetenskap var baserad enbart på observation, och de teorier som utgör ryggraden i vetenskaplig kunskap var nästan helt utelämnade. Barnen skulle inte få 'fördomar' genom 'materialistiska dogmer', utan skulle bilda sig en egen uppfattning om hur världen fungerar genom direkt observation."

När Dugan protesterade, och började ta kontakt med andra föräldrar, fick han besked om att hans son skulle avstängas från skolan om han fortsatte att ställa till med bråk. Då tog han själv sonen ur skolan.

Samma nummer innehåller också bl a en artikel om nära-döden-upplevelser.

I nr 16:2 handlar en av de längre artiklarna om cirklar i sädesfält. Artikelförfattarna jämför dem med graffiti, en annan form av "nattligt klotter". Att det skulle finnas "äkta" cirklar som inte är förfalskningar tror de inte på. Vidare finns artiklar om sammanträffanden, om den astrologiska sk marseffekten och om hur tro på paranormala fenomen kan fylla psykologiska behov hos den troende.

Prenumerationen kostar 25 USA-dollar per årgång (4 nummer). Adressen är The Skeptical Inquirer, Box 703, Buffalo, NY 14226-0703, USA.

SOH

 SKEPTICAL
INQUIRER

James Randi i Lund

Den tolfte juni 1991 kom James Randi till Lund och talade på fysiska institutonen vid universitetet. Föredraget utanronserades av Fysiska föreningen. Ett föredrag som ges långt in på sommaren brukar vanligtvis besökas av en handfull åhörare; den 12/6 var i försal B fullsatt. James Randi talade om självbedrägeri, luredrejeri och om hur ofta människor – då de konfronteras med ett trick som i sig inte är mer fantastiskt än många i en illusionists repertoar – omedelbart drar slutsatsen att de observerat något övernaturligt.

Eftersom undertecknad av en ren tillfällighet råkade ha en tesked i fickan kunde Randi även övertygas att under applåder böja densamma.

Föredraget föregicks av ett möte, i Palais d'Ask, med lokalpressen. Ett tiotal

journalister från bl a Sydsvenskan, Arbetet och iDag mötte upp. De fick se ett antal trick och höra på Randis erfarenhet av att avslöja bedragare. Han underströka noga problemet med att en fantastisk sak är en Nyhet med stort utrymme i tidningarna, men då den avslöjas som felaktig är detta en Ickenyhet som ger en liten obetydlig erratumspalt. Den totala effekten är intrycket att det regelbundet sker övernaturliga saker. Detta skapar en grogrund för charlataner.

Det blev ett bra resultat av presskonferensen, med i huvudsak vettiga artiklar. Naturligtvis fick Randi frågan om han tror på Gud, vilket besvarades med att han inte kunde bevisa att Gud inte finns. Detta refererades i en av tidningarna med överskriften "Visst finns Gud".

Torsten Åkesson

Scientologerna i svårigheter

I Norge förklarade en domstol (Oslo Byrett) den 18 oktober 1991 att avtalen mellan scientologerna i Oslo och deras f d medlem Marion Lem är ogiltiga eftersom de grundas på "utilbörlig press, som närmest seg tvång". Lem är avliden, men scientologerna ska till dödsboet betala tillbaka pengar som hon betalat dem, jämte dödsboets rättegångskostnader.

I Frankrike har sex scientologer arresterats för kvacksalveri.

I Spanien har en utredning inletts om misstankar att scientologerna infiltrerat statliga institutioner.

I Kanada har man vid en razzia hos scientologerna funnit dokument som stulits från polisen, från advokatfirmor i Toronto, från Canadian Mental Health Association och Ontario Medical Association.

Källa: FRI-brevet nr 2, 1991. (medlems-tidning för Föreningen Rädta Individen, som bl a sysslar med att hjälpa sektoffer).

De svenska antroposoferna

”I vår tid har rasernas tillvaro blivit mycket problematisk.” Så inleddes en artikel i de svenska antroposofernas tidskrift *Antropos* år 1959.¹ Den var skriven av tidskriftens mångåriga redaktör Hans Mändl (1898-1972). Mändl, som räddades till Sverige år 1938 undan nazisternas judeförföljelser, var en av de ledande inom svensk antroposofi.²

Artikeln syftade till att visa hur ”markanta tidsfenomen som detta kan belysas med hjälp av den andliga vetenskapen, d.v.s. av Rudolf Steiners forskningsresultat.” Den blev inledningen till en lång rad av artiklar om ”rasfrågan” i *Antropos* under 1960-talet. Större delen av utrymmet ägnades åt den ”svarta rasen” och dess förhållande till den ”vita rasen”. Detta särintresse hade inte sitt ursprung hos Steiner, eftersom denne inte ägnade den svarta ”rasen” något större intresse än andra ”raser”. Orsaken till särintresset torde i stället ha varit det som Mändl själv angav, nämligen de aktuella samhällsproblemen i Afrika och Förenta Staterna.

”Raser” och människoåldrar

Artikeln från 1959 bar rubriken ”Om raserna i antroposofins ljus”. Den var huvudsakligen en presentation av Steiners idéer om att de olika ”människorasserna” svarar mot olika åldrar i människans liv: ”Afrikas negerras” mot den tidiga barnåldern, ”den bruna rasen hos malajerna” mot åldern 7-14 år, ”den gula rasen” mot åldern 14-21 år, ”den vita rasen” mot den ”mellersta tredjedelen av människoåldern” och ”Amerikas röda ras” mot ålderdomen.³ Beskrivningen av de svartas kännetecken löd i sin helhet:

”De hemlighetsfulla krafterna i jordens djup griper in, formar och präglar människorna i Afrika i *ett* åldersstadium och i Amerika i *ett annat* o.s.v. Dessa fundamentala präglingar befästes och nedärves och blir så till raskänmärken. Afrikas negerras t.ex. formas sålunda av djupkrafter, som i den tidiga barndomen ända till cirka 7 år griper in i männis-

kokroppen, så att negern under hela sin livstid bibehåller samma barnsliga prägel. De tjocka läpparna, det runda huvudet, det krusiga håret, grammatiken i hans språk (verben mestadels i infinitiv) är typiska kännetecken för barnet. Och hur gärna avbildar vi inte negerbarn, gör negerdockor, sjunger deras sånger (”Tio små negerpojkar...!”) o.s.v. De svarta människorna är barnsligt glada, anspråkslösa, auktoritetstroende, alltid i rörelse, okomplicerade, impulsiva och utan hämningar – som små barn.”⁴

Beskrivningen av de vitas kännetecken löd i sin helhet:

”Den mellersta tredjedelen av människoåldern ger sin karaktär åt den *vita rasen*. Mogen manlighet har lett till skapandet av väldiga kulturverk, den inre friheten har fört till storartade former av samliv och självstyrelse och under många epoker förverkligades i hög grad genom denna ras människovärde och människokadel. Medvetandet om det egna värdet, kunskap om och gestaltande av världen genom egen kraft har varit den vite mannens ledstjärna.”⁵

I Amerika hade dock, enligt Mändl, de svarta i någon mån påverkat de vitas karaktär:

”Ty verkligen: Negrerna har gjort amerikanerna barnsliga. Hur mycket klagas det inte t.ex. i amerikanska tidskrifter över infantilism, över känslolivets omogenhet, över alltför stor benägenhet till anpassning hos den amerikanska massmänniskan, över den lekande sorglösheten, den barnsliga optimismen och befolkningens suggestibilitet. Och hur många miljoner vita är det ej som om kvällarna i timmar rör sig i negerrytmer till negermusik! På detta vis gjutes negerkaraktär in i det egna väsendets förborgade djup och gör starkare intryck än läror eller teknik.”

Varför är negerna svarta?

I artikeln ”Afrika och negerna” (1960) utvecklade Hans Mändl en ockult teori om varför afrikaner har mörkare hudfärg

än t.ex. européer. Även detta hade samband med den barnsliga karaktär som Steiner tillskrev människor med afrikanskt ursprung:

”Hos barnen är jaget och medvetandet ännu svagt utvecklat, därför lever viljan i efterhärmsningen och därför ger de efter för sina emotioner. Hos negerna är motståndet mot impulserna – de må komma utifrån eller ur det inre – i och för sig svagt....

Ett träd t.ex. tar upp utomordentligt mycket ljus och värme och återstrålar endast litet... Negrerna absorberar också ljus och värme. Varför? Emedan barnomskrafterna i visst avseende dominerar honom är jaget, det ’inre ljuset’ och den inre flammen förhållandevis svagt utvecklade. Negrerna är hänvisad till det yttre ljuset och den yttre värmen, som han suger upp i sig ur världsrymden och bearbetar, men eftersom ljus och värme inte kan gå tvärs igenom honom verkar de starkast i huden. Denna ljus-absorberande verksamhet i huden frambringa den svarta färgen.”

I samma artikel framförde Mändl också en teori om pygméernas språk, som möjligen är hans egen men som nära anknyter till Steiners grundidéer: ”Deras språk utmärker sig genom talrika smackljud som frambringas vid inandning. Detta att liksom sugande kunna frambringa ljud vid inandningen är en egenart som också vidlåder den tidigare barndomen.”⁶ Om pygméernas klippmålningar hade han dock enbart positivt att säga. De ”vittnar om hög konstnärlig begåvning och om religiösa föreställningar.”⁷

”Raser” och planeter

Steiner postulerade som bekant en lång rad s.k. kosmiska samband. Bl.a. sammankopplade han de olika ”människorasserna” med olika planeter. I en osignerad artikel i *Antropos* år 1962 (troligen skriven av Mändl) presenteras även denna aspekt av Steiners raslära. De svarta sägs ha samband med Merkurius och de

och "negerproblemet"

vita med Jupiter. Beskrivningen av en svart människas karaktärsdrag var ungefär densamma som i artikeln från 1959, och löd i sin helhet:

"Redan hans yttre liknar i viss mån ett barns typiska kroppsbyggnad. Och hur förtjusande är inte just negerbarnet. Man t.o.m. sjunger små visor om det och har små negerdockor att leka med. Negern med sitt krulliga hår, sina tjocka läppar, sin lilla tämligen oformade näsa, sin smärta smidiga kropp bär alltigenom barnets grunddrag. Och likadant är hans sinne – hans språk med bruket av enbart infinitiver, hans undergivenhet som tjäna-re, hans naiva glädje och hans påverkbarhet. Negern är också skägglös som barnet och kvinnans hår är kort."

Beskrivningen av vita människors karaktärsdrag löd i sin helhet:

"Den vita rasen har Jupiters karaktär som kännetecknar den mogna levnadsåldern, där rik erfarenhet förlänt inre styrka och harmoni. Jupiters huvuddrag, vishet, kommer till synes i den självsäkerhet och makt som sann levnadsvisdom förläner."

Försvar för apartheid

År 1967 publicerade *Antropos* en lång artikel i två delar av L.F.C. Mees, som tillbringat två månader i Sydafrika. Han anslöt sig helt till Steiners beskrivning av svarta människors karaktär.

"Som karakteristik skulle man kunna säga att negrerna till största delen verkligen stannar i sin utveckling vid tolv års ålder, fast det naturligtvis finns undantag. Därför är undervisningen i högre skolor för de flesta afrikaner så svår. Man skulle kunna säga att negrerna inte kommer över sin barndom, men man får bara inte glömma bort, att de inte heller har förlorat sin barndom."

Sammanfattningsvis menade han att att "negerns hållning, förnöjsamhet och tillgivenhet, är egenskaper som i varje hänseende sammanhänger med en sådan själsvärme som också ett barn har." Någon förmåga att själva skapa högre kulturvärden ansåg han inte att afrikanerna hade:

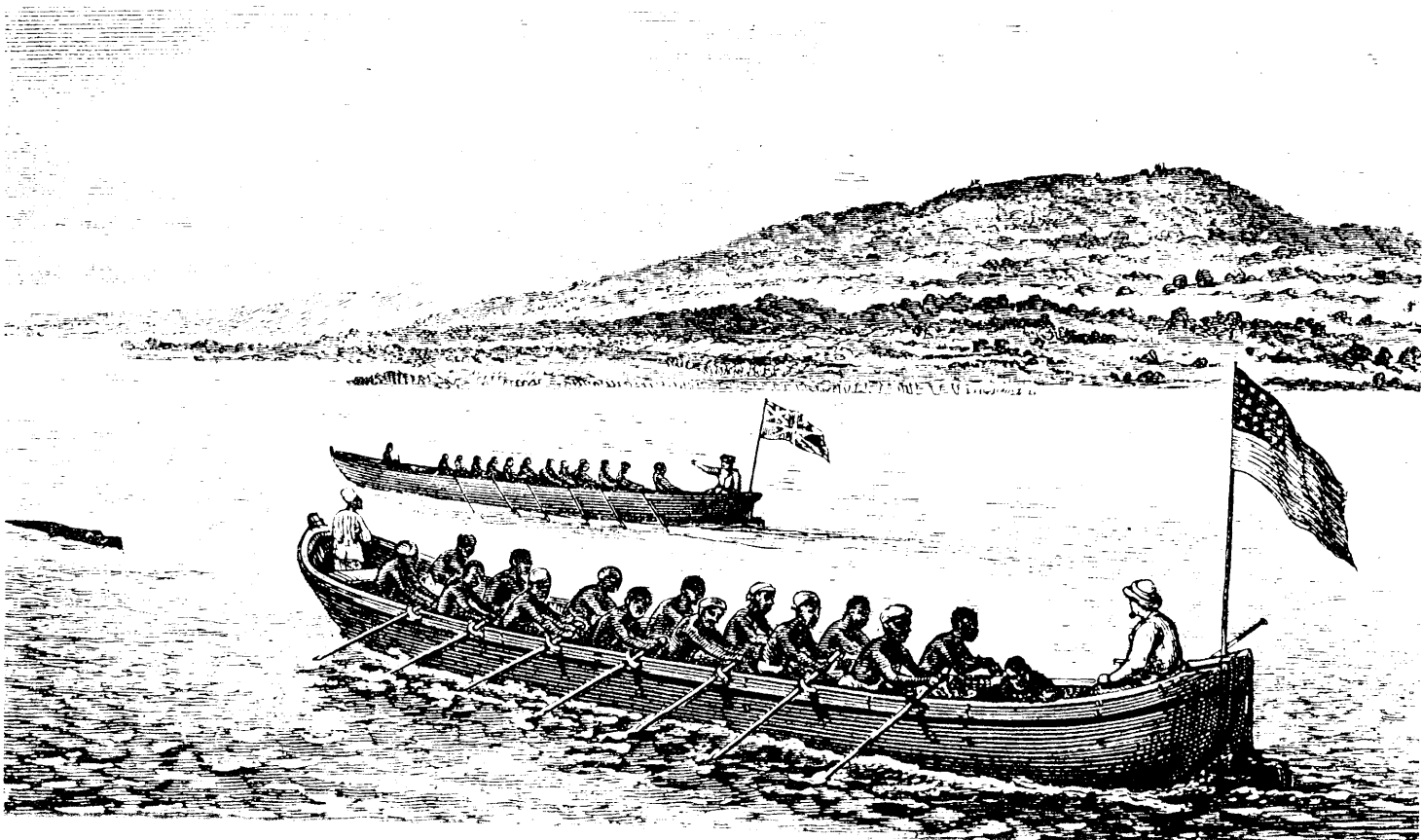
"Kan man på samma sätt tala om en kultur, som under tidernas lopp har utvecklats i den afrikanska negervärlden? Javisst, man har i Afrika funnit rester av gamla kulturcentra, men har i regel

kunnat visa att de härstammade från folk som hade trängt in utifrån. Men man kan säga att de afrikanska negerns liv, med den ursprunglighet det än i dag har, inte har utvecklat ett sådant slag av kultur."

Mees uttalade sig i samma artikel – försiktigt men ändå tydligt – till förmån för apartheidsystemet:

"Endast ett par ord skall sägas om det kända begreppet 'apartheid', ty naturligtvis kan jag inte utförligt behandla detta problem. Det ligger på en annan nivå. Men jag skulle vilja anmärka, att många, som till varje pris vill jämställa negrer och vita, utgår från att negrerna borde så snart som möjligt få intensiv kontakt med vår nutida kultur. Då tänker man kanske något för mycket på dem av vår kulturs välsignelser som brukar nämnas i populär bemärkelse. Det otroliga kaos som råder på de sociala, ekonomiska och politiska områdena förefaller mig dock inte att vara någon särskilt lockande tillgång..."

Om de amerikanska negrerna likväl vill dra sig tillbaka från kontakten med den västerländska kulturen till sina egna kretsar, är de hänvisade till negerområ-

dena och negergemenskaperna. Sådana finns på många platser i Amerika, och utan att vara tendentiös måste man väl beteckna dem som 'slum'.

Om Afrikas negrer däremot, sedan de till exempel några år arbetat i en stad eller gruva, vill dra sig tillbaka till sin egen gemenskap, finner de där ett stycke naturliv som de sedan årtusenden har varit förbundna med."

Formuleringen "ett stycke naturliv som de sedan årtusenden har varit förbundna med" torde syfta på de skemmländerna. (Som bekant omfattar dessa endast en ringa andel av de områden som svarta människor sedan årtusenden bebott i Södra Afrika.) Vidare:

"Vad vill de, som så starkt bekämpar apartheid, egentligen bjuda negrerna? Svaret var: vår nutida kultur. De erfarenheter som gjorts i detta hänseende talar ett tydligt språk. Kanske borde vi först framkasta frågan: Varför har negerrasen så länge behållit sin barnslighet och vitalitet utan att dö ut, trots att i

sammanhang därmed negrernas liv visar denna tragiska vändpunkt vid övergången till puberteten? Är det måhända i alla fall en välsignelse för hela mänskligheten att denna ras består? Måste inte vi, som inbillar oss att vi har så mycket att erbjuda, en gång ställa oss frågan: Vad har vi att lära av negrerna?"⁸

Dessa försiktiga men tydliga formuleringar till förmån för apartheid fick stå oemotsagda i *Antropos*.

Den ariska "eliten"

Även om den "svarta rasens" egenskaper var huvudfrågan, tog *Antropos* under 1960-talet ibland också upp frågor om andra "raser". Den "vita rasen", och särskilt dess nordiska variant, behandlades ibland även när det inte var fråga om jämförelser med den "svarta rasen".

I en osignerad artikel (troligen av Mändl) från 1968 talades det t ex om "den store Manu" som frambringade ett slags folkvandring och "överallt under vägen kvarlämnade han mindre använd-

bara befolkningsdelar, för att slutligen av eliten kunna bilda början till den ariska mänskligheten".⁹ I en annan osignerad artikel (också troligen av Mändl) år 1966 tidigare beskrevs särskilt de nordiska folken:

"[M]an finner ju att de nordiska folken redan har en alldeles särskild kropps-konstitution. De hade fordom under årtusenden ett slags 'obefläckad avlelse' (fortplantningen skedde under sömn- och drömtillståndet), de har förhållandevis mycket litet blandat blod och genom det nordliga läget är deras högre väsensled inte så intensivt förenade med den fysiska kroppen som fallet är hos söderns folk. Därav de stora konstnärliga anlagen, därav också de betydande idrottsprestationerna med vilka de överflyglar även större, söderut belägna nationer som italienare eller spanjorer: därav sådana fenomen som Ling-gymnastiken, förekomsten av påfallande talrika utmärkta sångröster m.m."

Några kommentarer om asiatiska folkslag förekom också. År 1962 återgavs i *Antropos* en text av Steiner, där denne talade om skillnaderna mellan "det indiska folket, som inom vissa gränser är utvecklingsdugligt, och det kinesiska folket som avstängt sig och förstelnar".¹⁰ Två år senare skrev Max Stibbe i *Antropos*:

"Rudolf Steiner påvisar att man endast kan förstå den gula rasen om man vet att den ifråga om det andliga är att jämföra med unga människor i puberteten. Vidare är dessa människor oerhört förslagna och denna förslagenhet tar sig uttryck i de halvslutna ögonen."

Något som helst drag av antisemitism skymtar inte i *Antropos*. Tvärtom fanns år 1967 en artikel där man starkt tog avstånd från antisemitismen.¹¹ Det är lätt att se avsaknaden av antisemitism som Mändls förtjänst, men av allt att döma krävdes ingen särskild vakthållning från hans sida. Någon antisemitism, eller några förklenande uttalanden om judar, går nämligen såvitt bekant inte att åter-

finna hos Steiner. Antisemitism ingår inte i den antroposofiska traditionen.

”Älska barnet i den svarta människan”

Det framhölls ofta i *Antropos*-artiklarna att svarta människor visserligen var barnsliga, men för den sakens skull inte mindre värda. Hans Mändl skrev år 1960:

”Negrerna har av oss alltid betraktats som ’underutvecklade’. Men anser vi i andra fall barndomen som ett tillstånd av underutveckling? Har den inte värde i sig själv? Skulle en familj, ett samhälle utan barn inte själsligen förtorkas? Har negrerna måhända något att ge åt vår sterila civilisation – utöver drifteggande rytmer?”

År 1967 skrev han:

”Det finns naturligtvis ingen anledning att med högmod blicka ner på de färgade raserna. Man föraktar ju inte heller gamlingar och barn på grund av att de inte står på den mänskliga utvecklingens nuvarande höjdpunkt. Barn och gamla är oundgängliga för samhället, de tillför samhället något specifikt. Barn t. ex. framkallar hos vuxna en inre moralisk anspänning, man är tvungen – visserligen i allmänhet helt omedvetet – att framstå som förebild för dem. Man har betydligt mera ansvar inför det uppväxande släktet än för fullvuxna människor. Mänskligheten har för övrigt börjat att känna ett mycket större ansvar för de färgade raserna nu än förr.

De färgade raserna representerar olika tidigare utvecklingsfaser av hela mänskligheten och bevarar dessa för framtiden, då de på nytt – om än i förvandlad form – skall få aktualitet.”

Det framhölls också ofta att skillnaden mellan ”raserna” var på väg att så småningom utjämnas, en uppfattning som hade stöd hos Steiner. Detta tema återfanns redan i Mändls första artikel från år 1959:

”På båda sidor måste nu stark jagkraft utvecklas, för att man å ena sidan skall bli värdig den unga friheten, å andra

sidan lära sig att erkänna och respektera det vaknande jaget även hos den barnsliga svarta människobrodern. Man skulle önska, att det blir en läxa utan läromästarens hårda tuktoris...”

Om man lär förstå den svarta människans barn-karaktär talar man aldrig mer klandrande om henne eller känner förakt för henne. Är då barndomen mindre värdefull än mannaåldern? Kan man vara man utan att ha varit barn? Det kommer förmodligen ännu att gå ganska lång tid innan raskännetecknen fullständigt skall utplånas genom jagets tillväxt, och till dess borde man akta och älska barnet i människan – i den svarta människan.”

I den ovannämnda artikeln från 1962 om människoraserna och stjärnorna hette det:

”Fr. o. m. vår tid börjar ras-skillnaderna att småningom försvinna och vi kan redan nu spåra en sådan utveckling åtminstone på mentalt område: de färgade raserna är nu kapabla till samma bildning och medvetande som den vita rasen.”

En strid mellan svarta och vita

Artiklarna om ”raser” i *Antropos* var i stort sett ett 1960-talsfenomen. Sedan dess har detta tema nästan inte alls behandlats i tidskriften, dock med ett par anmärkningsvärda undantag.

Det ena av dessa är en Steiner-text, ett föredrag från 1915 där han bl a talade om motsättningar mellan vita och färgade folkslag. Avsnittet om svarta och vita publicerades i *Antropos* år 1967.¹² Föredraget i sin helhet publicerades i *Antropos* år 1978.¹³

Denna text är ganska svårläst för den som inte är van att läsa Steiner. Budskapet är dock så anmärkningsvärt att jag ändå vill återge de centrala avsnitten i deras helhet, och uppmana läsaren att ta sig tid att själv bilda sig en uppfattning om texten. (Översättningen är den som användes i *Antropos* 1978.)

”Men för detta nedbärande av den spirituella impulsen var det som Kristus blev kött i en mänsklig kropp. Och detta nedbärande, detta genomimpregnerande av köttet med det andliga, det är det karakteristiska för den vita mänsklighetens mission, är dess mission överhuvud. Människorna har sin vita hudfärg av det skälet, att det andliga då verkar i huden, när det vill nedstiga på det fysiska planet. Att vad som är yttre fysisk kropp blir boning för det andliga, det är uppgiften för vår femte kulturepok, som förberetts genom de andra fyra kulturepokerna. Och vår uppgift måste vara att göra oss bekanta med de kulturimpulser, som visar tendensen att föra in det andliga i köttet, föra in det andliga i vardagen. Om vi helt inser detta, då blir vi också klara över att där varest det andliga ännu skall verka som det andliga, där varest det på visst sätt skall bli kvar i sin utveckling – eftersom det i vår tid har uppgiften att stiga ned i köttet – att där, varest de blir tillbaka, antar en demonisk karaktär, inte fullständigt genomtränger köttet, där uppträder inte den vita hudfärgen, därför att där finns atavistiska krafter, som inte låter det andliga komma i samklang med köttet...”

Men utan de häftigaste strider förlöper detta inte i världen. Den vita mänskligheten är ännu på väg att allt djupare ta upp det andliga i sitt eget

väsen. Den gula mänskligheten är på väg att konservera de tidsåldrar i vilka det andliga hålls borta från kroppen, i vilka det andliga söks utanför den mänsklig-fysiska organisationen, endast där. Men det måste leda till att övergången från den femte till den sjätte kulturperioden inte kan utspela sig annat än som en häftig kamp mellan den vita och den färgade mänskligheten på de mest skilda områden. Och det som föregår dessa strider, som kommer att utspela sig mellan den vita och den färgade mänskligheten, det kommer att sysselsätta världshistorien ända till avgörandet av de stora striderna mellan den vita och den färgade rasen. De kommande tilldragelserna avspeglar sig på många sätt i de föregående händelserna. Vi står nämligen, om vi i andevetenskaplig mening betraktar vad vi genom de mest olika framställningar tillägnat oss, inför något oerhört som vi kan se nödvändigtvis komma att utspela sig i framtiden. Där har vi på ena sidan en del av mänskligheten med uppgiften att föra in det andliga i det fysiska så, att det andliga genomtränger allt enskilt i det fysiska livet. Och på andra sidan har vi en del av mänskligheten med nödvändigheten att i viss mening nu överta den nedåtgående utvecklingen."

Det framgår här alldeles otvetydigt att Steiner förutspådde stora och avgörande strider mellan de vita och färgade "raserna". Dessa strider var inte något som man kunde eller borde undvika, utan de var förutbestämda av karmiska samband (ödeslagar). Den vita rasen hade i sammanhanget den storslagna uppgiften att bära den spirituella impulsen, att låta det andliga tränga in i det materiella – en helt avgörande uppgift i vår tids-epok, enligt antroposofin. De färgade raserna hade till uppgift att "i viss mening nu överta den nedåtgående utvecklingen".

Varför drogs just detta Steinerbudskap fram för 14 år sedan inom den svenska antroposofin? Mycket av det som händer inom antroposofin är otillgängligt för

utanförstående, och därför har jag tyvärr inget svar på den frågan.

"Negerproblemet"

Det andra undantaget från de senaste årens tystnad i "ras"-frågor i *Antropos* är en passus från en artikel om historieämnet från 1983 av Hans Möller. Möller, som tillhör de ledande inom svensk antroposofi, är känd för *FOLKVETTS* läsare eftersom han flera gånger hört av sig till oss med brev där han försvarar antroposofin och dess raslära. Så här skrev han i *Antropos* för nio år sedan:

"Även andliga väsen är underkastade karmalagen och därför kan man urskilja karma även i folkens öden. Är det inte skakande att observera hur amerikanska män en gång av hänsynslöst vinningsbegär slog negrer i kedjor – människor som stod på barnets utvecklingsnivå – och släpade dem från urskogens naturliga fria liv till sitt eget hemland för att förslava och grymt utnyttja dem – och nu få se hur folkharma verkar: att det amerikanska folket nu är tvunget att under stora uppoffringar och s.a.s mot sin vilja måste göra allt för att höja de förslavade negrernas kulturella nivå till sin egen standard – den enda lösningen på det nu så brinnande negerproblemet."¹⁴

Sympatin för de förslavade människorna går inte att ta miste på, men inte heller den Steinerska uppfattningen att de stod på ett barns utvecklingsnivå.

Otidensligt?

Steiners raslära måste förstås mot bakgrunden av den allmänna inställningen i "ras"-frågor under 1920-talet. Uppfattningen att olika folkslag har olika psykiska karaktärsegenskaper var då allmänt omfattad.

Uttalandena i *Antropos* på 1960-talet måste bedömas mot bakgrund av att den allmänna inställningen i rasfrågor då var en helt annan. Det var sedan länge allmänt bekant, och ofta framhållet i kulturdebatten, att begreppet "ras" är grovt missvisande. Det var också välkänt att

det saknas anledning att tro att olika folkslag eller "raser" har olika psykiska egenskaper.

År 1950 kom UNESCOs mycket inflytelserika *Statement on Race*, där rasbegreppet – på mycket goda grunder – avfärdades som ovetenskapligt. Under andra delen av 1950-talet hade svenska massmedia rapporterat om medborgarrättsrörelsen i USA. År 1960 kom Per Wästbergs båda böcker om rasförtryck i Södra Afrika, *Förbjudet område* och *På svarta listan*. Kort sagt – de fördomsfulla uttalandena om svarta människor i *Antropos* på 1960-talet kan inte ursäktas med "tidsandan" eller med bristande tillgång till upplysning. Ännu mindre kan man på så sätt ursäkta att antroposoferna fortfarande bekänner sig till Steiners raslära (låt vara att de numera inte gärna presenterar den för utomstående).

Sven Ove Hansson

Noter

- 1 *Antropos* 6(6):166, 1959.
- 2 Se dödsruna i *Antropos* 18(8):205-207, 1972.
- 3 *Antropos* 6(6):166, 1959.
- 4 *Antropos* 6(6):166-167, 1959.
- 5 *Antropos* 6(6):166-167, 1959.
- 6 *Antropos* 6(6):167, 1959.
- 7 *Antropos* 6(6):168, 1959.
- 8 *Antropos* 7(1):5-6, 1960.
- 9 *Antropos* 7(1):4, 1960.
- 10 *Antropos* 7(1):4, 1960.
- 11 *Antropos* 9(6):129, 1962.
- 12 *Antropos* 9(6):129, 1962.
- 13 *Antropos* 14(9):246, 1967.
- 14 *Antropos* 14(9):248, 1967.
- 15 *Antropos* 14(9):247, 1967.
- 16 *Antropos* 14(9):243-244, 1967.
- 17 *Antropos* 14(10):276, 1967.
- 18 *Antropos* 15(8):199, 1968.
- 19 *Antropos* 13(1):7, 1966.
- 20 *Antropos* 9(4):73, 1962.
- 21 *Antropos* 10(7):137, 1964.
- 22 *Antropos* 14(1):7-8, 1967.
- 23 *Antropos* 7(1):7, 1960.
- 24 *Antropos* 14(9):235, 1967.
- 25 *Antropos* 6(6):169, 1959.
- 26 *Antropos* 9(6):130, 1962.
- 27 *Antropos* 14(9):233-234, 1967.
- 28 *Antropos* 24(1):3ff, 1978.
- 29 *Antropos* 24(1):10-11, 1978.
- 30 *Antropos* februari 1983, s 25.

Rashygien i Sverige

Gunnar Broberg och Mattias Tydén, *Oönskade i folkhemmet. Rashygien och sterilisering i Sverige*. Gidlunds.

I det allmänna medvetandet är begreppet rashygien idag mycket nära förknippat med nazismen och dess rasföljelser. Det är därför lätt hänt att man låter denna association prägla bilden av rashygienens historia. Denna grundliga studie av den svenska rashygien visar att man då skapar sig en förenklad och delvis rent felaktig bild av det verkliga skeendet.

Det rådde länge en bred politiska enighet om behovet av rashygieniska åtgärder. Entusiasmen för att "förbättra folkstammen" var, under större delen av 1900-talet, inte alls begränsad till den yttersta högerkanten, utan denna entusiasm var rikligt företrädd i alla de stora politiska riktningarna: bland konservativa, liberaler, socialdemokrater och bondeförbundare. År 1921 lades t ex en motion fram i riksdagen om inrättandet av ett statligt institut för rashygien. Motionen var undertecknad av representanter från alla partier, däribland högerledaren Arvid Lindman och socialdemokraternas ledare Hjalmar Branting. En av de mest inflytelserika rashygierna, Nils von Hofsten (Medicinalstyrelsens expert i rashygien/arvshygien 1935-1953), var en övertygad liberal. Under andra världskriget var han rektor för Uppsala universitet, och stod rakryggat pall mot antisemitism och andra nazistinspirerade tendenser vid universitetet.

Institutet för rashygien

Det av Lindman, Branting m fl tillskyndade institutet öppnades i Uppsala år 1922 under namnet *Statens institut för rashygien*. Dess förste chef, Herman Lundborg, svarade dock upp mot alla tänkbara klichéer om rasbiologer. Han ägnade sig mycket åt "skallmätning", var öppet antisemitisk, och kom senare att bekänna sig till nazismen.

Då han vid mitten av 1930-talet skulle pensioneras, uppstod en bitter strid i efterträdarfrågan. I praktiken stod valet mellan en högerkandidat och en vänsterkandidat. Den senare, Gunnar Dahlberg, vann striden, vilket ledde till missnöjesyttringar från både svenska och tyska nazister. Dahlberg stämplades som "pro-semit", vilket var riktigt i så måtto att han mycket bestämt tog avstånd från antisemitismen. Dahlberg var också motståndare till den antropologiska inriktningen ("skallmätning"). I sin forskning studerade han samma slags frågor som man idag ägnar sig åt inom medicinsk genetik. Han hade ett särskilt intresse för tuberkulosens och de andra folksjukdomarnas ärftlighet. När institutet år 1956 bytte namn till *instituttet för medicinsk genetik* var det gamla namnet redan i huvudsak missvisande.

("I huvudsak", eftersom Bertil Lundman fanns kvar vid institutet. Han var en skallmätare av den gamla skolan, med klart rasistiska uppfattningar.)

Från 1930-talet och framåt var flertalet av de tongivande rasbiologerna i Sverige inte rasister. (Dahlberg var öppet anti-rasistisk.) Det var alltså inte "uppblandning med främmande raser" som de fruktade, utan andra inflytanden på arvsmassan som de ansåg negativa. De personer som ansågs bära den dåliga arvsmassan skulle steriliseras. Motivet för detta ingrepp var således inte tillhörighet till en viss "ras", utan andra former av påstådd "undermålighet". I ett idéhistoriskt perspektiv är detta en viktig skillnad (även om den nog inte var särskilt betydelsefull för dem som drabbades).

Steriliseringslagarna

Sveriges första steriliseringslag trädde i kraft år 1935. Den gjorde det möjligt att sterilisera en person mot hennes vilja. Sterilisering kunde ske om hon "kommer att genom arvsanlag på avkomlingar överföra sinnessjukdom eller sinnesslöhet" (*eugenisk [arvsbiologisk] indikation*).

Den kunde också ske om hon på grund av sinnessjukdom eller sinnesslöhet var "för framtiden ur stånd att handhåva vårdnaden om sina barn" (*social indikation*). Dessutom tilläts liksom tidigare sterilisering på *medicinsk indikation*, dvs sterilisering av en kvinna för vars hälsa en graviditet kunde vara farlig.

I den politiska debatten hävdade många politiker, både på vänster- och högerkanten, att lagen var otillräcklig. År 1941 beslutade riksdagen att skärpa lagen. Enligt justitieminister KG Westman (bondeförbundet) var syftet "att sanera den svenska folkstammen, att befria den ifrån fortplantning av arvsanlag som leda till att i framtida generationer det förekommer individer, som icke äro önskvärda medlemmar av ett sunt och friskt folk."

Den nya lagen tillät tvångsterilisering även för att förhindra arv av (svårartad) fysisk sjukdom. Dessutom utvidgade man kraftigt den sociala indikationen. Tvångsterilisering tilläts av person som "på grund av sinnessjukdom, sinnesslöhet eller annan rubbning av själverksamheten eller ock på grund av asocialt levnadssätt" var "för framtiden uppenbart olämplig att handhåva vårdnaden om barn".

Den nya lagen ledde till en avsevärd ökning av steriliseringarna. Som mest (kring 1950) steriliserades över 2000 personer per år. Under hela perioden från 1935 till 1975 (då steriliseringslagen trädde ur kraft) steriliserades 63 000 personer. 93 % av dessa var kvinnor, vilket är desto mera anmärkningsvärt eftersom ingreppet är mera riskabelt hos kvinnor än hos män.

Skenbar frivillighet

Flertalet av de steriliserade skrev själva under ansökan om att steriliseras. Broberg och Tydén avslöjar dock att frivilligheten ofta var högst skenbar. En steriliseringsansökan var ofta villkoret för att bli utskriven från anstalt. Det var också ofta omöjligt för kvinnor ur de socialt

missgynnade skikten att få abort utan att gå med på samtidig sterilisering. Epileptiker, psykiskt sjuka och lättare utvecklingsstörda tvingades gå med på sterilisering för att få lov att gifta sig.

De ansvariga på Medicinalstyrelsen var väl medvetna om genetiska fakta. De visste alltså att det i allt väsentligt är en illusion att man genom steriliseringar skulle kunna undanröja eller ens minska förekomsten av t ex sinnessjukdom eller epilepsi. Men det fanns andra motiv för sterilisering. De sociala indikationerna fick efterhand större betydelse. Broberg och Thydén återger citat ur läkarintyg, som visar hur värderingar om livsstil och levnadsmönster starkt färgade bedömningarna om vem som borde hindras från moderskap.

I ett läkarintyg från år 1940 stod det: "Ansökningen tillstyrkes på följande grunder. Hon tillhör en familj som samhället måste omhändertaga, hon är själv intellektuellt undermålig, kan ej vårda hem och barn samt har visat sig sexuellt vidlyftig." År 1960 anfördes i ett läkarintyg att patienten var "raggarbrud" och "tydligt har ideliga sexuella förbindelser av slumpartad natur", och "kan aldrig tänkas bli i det psykiska skick att hon kan handha vårdnaden om ett barn".

De tragiska följder som steriliseringsivern ibland kunde få framgår särskilt tydligt av följande fall som författarna funnit i sina arkivstudier:

"NN var bara femton år då hennes far 1944 insände en steriliseringsansökan som hon också själv undertecknat. Enligt handlingarna var hennes uppväxt normal med genomgången folkskola. Vid 14 års ålder hade hon under en fest blivit våldtagen av en okänd pojke och därefter upprätt förvirrat. Efter en kortvarig sjukhusvistelse 1943 utskrevs hon som återställd. Ett år senare intogs flickan på nytt varvid hon genomgick insulin- och elchockbehandling. Enligt ansökan var hon då 'äter virrig och lätt uppyrmd, röjde dessutom en del oligofrena symtom' [symtom på sinnesslöhet]. Steriliseringsansökan insändes i samband

med att 15-åringen utskrevs som symptomfri från psykosen tre månader senare. Sjukhusläkaren angav såväl eugenisk som social indikation, trots att några ärftliga faktorer för sinnessjukdom eller sinnesslöhet inte kunde konstateras, och att psykosens uppenbart utlösts av en våldtäkt.

Det hör till saken att kvinnan några år senare, vid 21 års ålder, vände sig till Medicinalstyrelsen för att ta reda på bakgrunden till operationen. Hon menade att hennes liv till stor del spolerats genom ingreppet: 'Det är mig ofattbart att Kungliga Medicinalstyrelsen som är till för att vaka över medborgares säkerhet kunde bevilja en sådan operation på en 15-års flicka, som därtill var oskuld, och efter endast 3 mån. sjukdom... Då jag är fullt frisk och självförsörjande anser jag att det bästa vore att få bli opererad igen, så att jag i fortsättningen kan känna mig som en människa..' Medicinalstyrelsen hänvisade i sitt svar till att flickan själv lämnat samtycke – 'Eder namnteckning är styrkt av tvenne vittnen.' – och att man bedömt arvsrisken för hennes barn som 'avsevärd.'" (sid 115-116)

Rashygienens tillbakagång

Man skulle kanske ha förväntat sig att rashygienens tillbakagång skulle ha kommit som en följd av avslöjandena efter andra världskriget av nazismens illdåd i "renrasighetens" namn. Ett närmare studium visar dock att det inte finns något enkelt orsakssamband av detta slag. Redan tidsföljden ger en stark indikation om detta: 1950-talet var det årtionde då det genomfördes flest steriliseringar. Enligt Broberg och Thydén är det också "slående att man med så få undantag inte uppfattade något samband mellan den tyska utvecklingen och svensk steriliseringspolitik." (sid. 162)

Det fanns också i sak en viktig skillnad mellan den nazistiska och den svenska rashygienen, som måhända skyddade den senare från att komprometteras av den förre. Skillnaden är att den tyska rashygienen var inriktad främst på (ihopfanti-

serade) skillnader mellan "raser", medan den svenska rashygienen handlade om skillnader inom en "ras". "Det vore en överdrift att påstå att det var rashygien i betydelsen 'rasförbättring' som i första hand föresvävade trettio- och fyrtiotalens rashygieniker; sådan hade däremot varit aktuell för en äldre generation. Tanken att sterilisera för att i det enskilda fallet undvika oönskade graviditeter ingick som en del i steriliseringsprogrammet, och blev med tiden den framträdande målsättningen." (s. 177)

Det som trängde tillbaka rashygienen verkar i första hand att ha varit ett nytt synsätt på individers integritet och självbestämmande. Rashygienikerna hade tagit för givet att samhället hade rätt att ingripa mot den enskildes fertilitet. Så t ex sa Nils von Hofsten i ett radioföredrag år 1942: "Sterilisering är ett så viktigt ingrepp att den enskilde inte bör få bestämma det själv." Några årtionden senare framstod denna uppfattning som respektlös mot den enskilde. Hur den nya synen på individers integritet växte fram är något som denna bok endast ger antydningar om; det är en fråga värd en ytterligare belysning.

Boken *Oönskade i folkhemmet* lämnar sina läsare flera myter fattigare och minst lika många nya insikter rikare. Kanske särskilt intressant är den nyanserade bild som boken ger av vetenskapens (och pseudovetenskapens) roll i den svenska rashygienen. Denna roll var mindre än man ofta föreställt sig. Måhända har vetenskapen här fått klä skott för vad som i första hand var orespekt för utsatta människor och oförmåga att sätta gränsen för statens inblandning i människors privata liv.

Sven Ove Hansson

Skepticism för ungdomar

Dan Barker, *Maybe Yes, Maybe No*, Prometheus Books 1990, 80 sidor.

Barn ska "tillåtas vara nyfikna, få lära sig att ställa frågor, och motiveras att ta reda på saker och ting själva". Det är, enligt förordet, vad denna lilla bok för unga skeptiker syftar till.

I bokens första halva får vi i serieform följa Andrea, som försöker ta reda på vad som ligger bakom påståendena att det spökar i ett hus. Andrea är skeptiker, och "Skeptiker brukar försöka finna enkla sätt att förklara en galen historia. Andrea vet att böcker är ett bra sätt att lära sig något. Men ibland har böckerna fel. Om böckerna är oense, och om människor är oense, ska man försöka att själv ta reda på hur det ligger till." Förklaringen till spökerierna visar sig så småningom vara en familj tvättbjörnar som bosatt sig under huset.

Bokens andra halva, som även den är rikt illustrerad med teckningar, förser läsaren med sex enkla regler för hur man tänker vetenskapligt:

Kontrollera själv!

Gör det igen! (Experiment ska vara upprepbara.)

Försök bevisa att det är fel!

Gör det enkelt. (Ockhams rakkniv)

Det måste hänga ihop. (Vetenskapen ska vara logiskt sammanhängande)

Var ärlig.

En och annan överförenkling har författaren gjort sig skyldig till, som tex den följande: "Om du försöker att bevisa att något är fel, men misslyckas, så är det sannolikt rätt." På det hela taget är dock detta en alldeles utmärkt introduktion i vetenskaplig metodik, kanske bäst lämpad för barn i mellan- och högstadiet.

Sven Ove Hansson

Nya svenska böcker

Roliga experiment och tricks av Roy Richards (förlag: Valentin) är en samling experiment för barn i låg- och mellanstadiet. Boken, som fått mycket goda vitsord, har tre huvudavdelningar: synvillor, rörelse och experiment med papper. För den som vill lära sig mera spektakulära trick har Erik Truxa gett ut en nybörjarsbok i trolleri som är väl lämpad för skolungdomar, *Truxa-trix att underhålla med* (Wiken).

Marknaden för introduktionsböcker i forskningsmetodik och vetenskapsteori verkar att vara god, eftersom det varje år kommer ut åtskilliga nya böcker av detta slag. Till de senaste nytillskotten hör Bertil Carlssons *Kvalitativa forskningsmetoder för medicin och beteendevetenskap* (A&W), Patel Runa och Bo Davidson, *Forskningsmetodikens grunder* (Studentlitteratur) och Torsten Thurén, *Vetenskapsteori för nybörjare* (Runa). En litet annorlunda bok i genren är Bo Ericsson, *Informationsinsamling och dokumentation i studiecirkel* (Brevskolan) som handlar om hur studiecirkel kan dra nytta av arkiv och bibliotek och hur de kan samla in information genom intervjuer och enkäter.

Tre böcker om forskningsetik har nyligen kommit ut, som alla har utgångspunkt i praktiska fall. Bengt Erik Erikssons och Per Månsons *Den goda tanken* (Allmänna förlaget) behandlar särskilt debatten om det samhällsvetenskapliga forskningsprojektet Metropolit. Tore Nilstun utgår i sin bok *Medicin och moral* (Studentlitteratur) främst från HIV- och aidsforskningen. Mats Fors tar i sin bok *Genväg?* (Folkets bildningsförbund) upp olika etiska frågor som aktualiseras av den genetiska forskningen.

Lena Kanström och Birgitta Lindewald, som båda arbetar med cancerförebyggande åtgärder vid Karolinska institutet, har gett ut *Hälsomålet* (ICA), som är en kokbok med inriktning på hälso-

befrämjande kost. Sam Engman har på eget förlag gett ut *Läkekunst och kvacksalveri*, som handlar om konflikter mellan läkekunst och kvacksalveri på det sena 1800-talet. En mycket okritisk överblick över alternativmedicinen finns i den norske läkaren Vilhelm Schjelderups bok *Nytt ljus över läkekunsten* (W&W), som nyligen översatts till svenska.

"Naturläkaren" Maths Blomqvist har på eget förlag gett ut boken *Maths Blomqvists filosofi och hälsolära*, där man bl a får veta att choklad sänker intelligensen och påskyndar åldrandet. Efter denna bok är man kanske mogen för Sune Hjorths *Den dolda sanningen om UFO* (Zind.) där det hävdas att vi vid otaliga tillfällen besökts av utomjordingar, men att en internationell konspiration håller detta hemligt. En likartad inriktning, dvs stark tro på besökare från rymden, genomsyrar Kristina Wennergrens böcker *UFO-lexikon* (Regnbågsterapi) och *Inre kontakter med yttre världar* (Samma förlag).

För den som föredrar yttre kontakter med de yttre världarna är Sven O Rehnlund, *Astronomi. Så börjar man* (A&W) kanske en mera inspirerande läsning. Boken är en introduktion i amatörastronomi.

SOH

(Nya utländska böcker, se sid 10.)

Årets folkbildare och förvillare

Till *Årets folkbildare 1991* har styrelsen för VETENSKAP OCH FOLKBILDNING utsett fysikern **Bodil Jönsson**, Lund, med motiveringen: "Bodil Jönsson är en entusiastisk och entusiasterande folkbildare. Få har som hon bidragit till att avmystifiera fysiken och till att göra den begriplig."

Till *Årets förvillare 1991* utsågs samtidigt fysikern **Jens Tellefsen**, Stockholm, med motiveringen: "Med stor konsekvens sprider Jens Tellefsen vantolkningar och missförstånd om den moderna fysiken. Tellefsen mystifierar fysiken, och han framträder ständigt med anspråk om att den skulle kunna uttala sig om sådant som ligger långt utanför dess domäner."

Utmärkelserna har uppmärksammats av många tidningar. De flesta av dessa har återgivit TT:s telegram, som bl a bygger på en intervju med VETENSKAP OCH FOLKBILDNING:s ordförande Per-Olof Hulth. Lokalpressen i Lund har också skrivit egna artiklar om Bodil Jönsson. Ungefär samtidigt som hon blev *årets folkbildare* entledigades hon av den nya regeringen från uppdraget som ledare för läroplanskommitténs miljösekretariat. Sydsvenska Dagbladet (1/2 1992) passade på att utse henne till Månadens Lundabo:

"Hon är lundabo sen många år, och vald till 1991 års folkbildare, och för den utmärkelsen blir hon januari månads Lundabo, inte för att hon fått sparken."

Lund

Hon vill få folk att förstå

I dag får hon Sydsvenskans utmärkelse januari månads Lundabo. I går fick hon sparken! Men arbetslös blir årets folkbildare Bodil Jönsson aldrig.

LUND. blir aldrig fysiker på heltid igen. - Fysik är jästlerligt, men som huvudinnehåll i mitt liv är det över. Nu vill jag använda det jag kan till sånt jag ännu tycker är viktigt på riktigt. Då blir det arbete med och handikappade nämnda

Årets folkbildare:

- 1987 Hans Rehnvall för sina populärvetenskapliga TV-program.
- 1988 Klas Fresk för sina insatser för Tom Tits experiment i Södertälje.
- 1989 Gunnar Rosell för sin medicinska journalistik.
- 1990 Skalman (tecknad av Rune Andréasson) för sina avslöjanden av fördomar och vidskepelser.
- 1991 Bodil Jönsson som avmystifierat fysiken och gjort den begriplig.

Årets förvillare:

- 1987 Dag Stålsjö för sina okritiska TV-program om bl a evighetsmaskiner, slagrutor och fornsvensk historia.
- 1988 Amelia Adamo för den okritiska journalistiken i Aftonbladets söndags- och hälsobilagor.
- 1989 Den statliga alternativmedicinkommittén som avstod från att ta reda på vilka positiva och negativa effekter som olika behandlingsmetoder har.
- 1990 TV4 för programserien "Sjunde sinnet".
- 1991 Jens Tellefsen som spridit vantolkningar och missförstånd om fysiken.